Poštarina plaćena u gotovom

BROJ 9. ZAGREB, RUJAN 1923. GODIŠTE XLVIII.

MJESEČNIK

Ing. Tavčić Slavko
odvjetnik
Palmotićeva 26. Zagreb

Socijalističko-komunistički pokret na putu preobrazbe, dr. Fran Milobar, sveuč. profesor, Zagreb 353

Ob pedesetletnici kazenskopravdnega reda, dr. Metod Dolenc, sveuč. profesor, Ljubljana . . 368

Sloboda štampe po našem ustavu, dr. Gjorgje Tasić, sveuč. profesor, Ljubljana 374

Jedna praznina u izbornom zakonu, dr. R. Šlumpf, odvjetnik u Garešnici 381

Zakonodavstvo: Nacrt osnove revidiranog općeg gradjanskoga zakonika, sastavio I. Maurović, sveuč. profesor, Zagreb 582

Ocjene i prikazi 396

Pravosudje: a) Gradjansko 397

b) Kazneno 398

Literatura 399

Svaštice 400

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

BROJ 9. GOD. XLIX.

Uredili:
Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. profesor,
Dr. Ivo Politeo, odvjetnik.

ZAGREB
RUJAN 1923

Socijalističko-komunistički pokret na putu preobrazbe.

Piše dr. Fran Milobar, sveuč. profesor u Zagrebu.

U kratkom razdoblju od jednoga stoljeća potresla su Europu dva velika rata i dvije velike revolucije. Pred stotinu i nekoliko godina (1789) najprije je buknula velika francuska revolucija, a iza nje planuše veliki napoleonski ratovi. A sada, najprije je buknuo veliki rat, a iza njega provališe velike proletarske revolucije. Obadva događaja ostaviše čovječanstvu pouke. Skupo su plaćene te pouke, jer narodi plaćaju školarinu kao i pojedini ljudi, samo u golemim dimenzijama. Obe revolucije dokazaše isto, kako ćemo kasnije vidjeti.

Francuska revolucija javlja se pod vidom borbe slobodarstva i slobodoumlja protiv političkog i duševnog sužanstva ancien régime-a: pod vidom borbe slobodoumnog, naprednog trećega (gradjanskog) staleža protiv prevlasti zaostalog reakcionarnog poveljenog plemstva i klera; pod vidom borbe liberalizma protiv policajne države. U jezgri i suštini bila je to pako revolucija individualističkog principa protiv prepotencije socijalnoga principa

Ovdje budi samo mimogred spomenuto, da je Srednji i Novi Vijek (feudalna i policajna država) gazio još dosta duboko u socijalnom principu.

Liberalizam, koji je poveo borbu u ime individualističkog principa, pobijedio je »stari režim« negdje posvemašno, negdje većim dijelom. Ali svagdje, gdje je to mogao, obarao je bez obzira i kompromisa institucije staroga režima izgradjene na socijalnom principu, postavljajuć ih na dijamentralno oprečno stanovište, jer si je bio svijestan, da gradi na dijamentralno oprječnom, individualističkom principu. Ovo je bilo logički dosljedno, prema tomu teoretski ispravno. Samo je praksa malo kasnije pokazala, da u toj logici mora biti i takovih premisa, koje pravo ne spadaju u silogizam.

Poslije francuske revolucije novo nastala epoha bila je individualistička epoha; novi XIX. vijek bio je individualistički vijek. Ko-

liko je nama poznato, neima u prošlosti, u historiji primjera, gdje bi induvidualistički princip u tolikoj mjeri vladao u društvu kao u XIX. vijeku u Europi i Americi. Ovaj vijek jest vijek golemoga napredka, vijek golemoga razvoja individualnih čovječih sposobnosti. Pa ipak u brzo se javlja reakcija. Kao što je u »starom režimu« veliki dio društva ustao protiv prepotencije socijalnoga principa, tako se u liberalnom režimu brzo javlja nezadovoljstvo protiv prepotencije individualističkog principa, pa se doskora počimaju na liberalističko-individualističkom zdanju aplicirati korekture socijalnoga principa. Kao što je u »starom režimu« treći stalež (gradjanski) nosioc i protagonist nezadovoljstva protiv prevlasti socijalnoga principa, te se nada raju od individualnističkog principa, tako se protiv »individualističkog režima« javlja kao protagonist nezadovoljstva četvrti (radnički) stalež, koji se nada usrećenju čovječanstva od čistoga socijalnoga principa (socijalističko-komunistički pokret). I doista, čim se je četvrtom staležu, socijalističko-komunističkom, pružila zgodna prilika, digne revoluciju. Najprije u Rusiji, još za rata (1917), a zatim i u nekim drugim zemljama, pri koncu rata (na pr. u Njemačkoj, Austriji i Ugarskoj 1918). Do temeljitog pokusa i eksperimentiranja sa čistim socijalnim principom, došlo je samo u Rusiji. Ovdje su boljševici radikalno, bez ikakvog kompromisa rušili i obarali sve institucije izgradjene na individualističkom principu. Oni su to činili svijesno i konsekventno u namjeri da na njihovom mjestu izgrade institucije na čistom socijalnom principu. I to je bilo logički, ali je u praksi pokus propao. I tako nam socijalističko-proletarska revolucija dokazuje ono isto što i liberalističko- buržoaska — da naime niti jedan od ovih dviju principa nije kadar sam usrećiti kulturno društvo, nego samo harmonička kombinacija obijuh principa.

Historija nam pripovijeda na sijaset primjera (a u predhistoriji bit će, da je tako bilo općenito), da se čisti socijalni princip može opažati jedino kod ljudskih skupina na najprimitivnijem, na najnižem stupnju kulturnog razvoja. Ondje, gdje cijela skupina, društvo (rod, pleme) predstavlja jednu socijalno homogenu masu i skupno vlasništvo. Ova, ovakova budući nesposobna za ćudoredno-razumnu djelatnost (njemačka znanost veli sittlich-vernünftiges Handeln) t. j. za vladanje, ustupa tu kompetenciju svojemu reprezentatu. A ovaj ju vrši sa autoritetom, koji svoju lozu vuče iz mističnosti, pače i božanstva. Dakle neograničeno, autokratski, despotski.

Čisti socijalni princip doživi prvi udarac, prvo razdvojenje po individualističkom principju, kada se je stalo javljati prvo pojedinačno, individualno, privatno, vlasništvo na sitnim pokretnim predmetima na pr. na oružju i orudju. U onom času, kada se je uz pojam »naše« pomolio pojam »moje«, »tvoje« bio je probit pojam čistoga socijalnoga principa. Malo po malo množio se je broj pokretnih predmeta, koji su postajali privatno vlasništvo. Malo po malo, doduše sporim tempom, ali neprekidnom ustrajnošću proširivao je svoju sferu princip individualizma. Trebalo je vjekova dok je zahvatio i

nekretni posjed, da se tek u novo doba sasvim protegne i na zemljište.

Uslijed prirodnog rastenja (umnoženja) pučanstva i odatle proizlazeće rastuće podjelbe rada (diferenciranja produkcije) i izmjene dobara proširi si i osigura si trajnu ekzistenciju individualistički princip, na području gospodarskoga života privatnim, individualnim vlasništvom. Gospodarski život i razvoj narodnog gospodarstva vršio je vazda kod svih naroda veliki utjecaj i na politički, socijalni i kulturni život naroda. I zato, čim se je više gdje prvobitno agrarno-naturalno narodno gospodarstvo razvijalo u trgovačko (obrtno) novčano, tim je više gubio važnost zemljišni (negibivi) kapital pred novčanim (gibivim) kapitalom. Podjelba rada ili diferenciranje produkcije donosi sobom diferenciranje društva, a gibivi kapital stvara svedjer rastući broj gospodarskih, dakle faktičnih individua koji teže, da svoj individualitet fundiraju autoritativnim priznanjem, pravnim normama, dakle priznanjem »individualne sfere«.

I tako, dok agrarno-naturalno uredjenje narodno-gospodarskoga života pogoduje prevladi socijalnoga principa, dotle novčano gospodarstvo govori za individualistički princip. U policajnoj državi sukobile se institucije datirajuće iz agrarno-naturalnoga doba, dakle institucije pretežito socijalnoga principa, sa produktima, rezultatima novčanoga gospodarstva, pretežno individualističkog principa. Socijalni princip najdulje se je održao u agrarstvu, a individualistički se najprije privezao uz novac. Prema tomu sa narodno-gospodarskoga gledišta promatran liberalistički pokret prikazuje se kao ustanak mladoga novčano individualističkog gospodarstva protiv zastarjelog agrarno-socijalnoga.

Sve ovo navedosmo zato, da se vidi, da Srednji i Novi Vijek nisu bili epoha čistoga socijalnoga principa, nego odavna kombinacija obijuh principa Samo ta kombinacija koja je mogla biti u prvom početku možda dosta harmotična i u to vrijeme i dosta zadovoljavati društvo — sve je više postajala neharmotična, čim je društvo više kulturno i gospodarski napredovalo. Stare institucije, osnovane na socijalnom principu nisu se onim tempom i onom elastičnosti prilagodjivale praktičnom životu, kojim tempom je individualistički princip preobrazivao društvo. U toj kombinaciji je dakle socijalni princip odveć stješnjavao oprimirao prirodn razvoj individualnomu principu, pa je zato moralo doći do nasilnoga osvojenja nužnoga prostora i slobode za razvoj istoga.

Dok dakle historija nalazi čisti socijalni princip samo kod društva najprimitivnijeg najnižeg stupnja kulturnog razvoja dotle se čisti individualistički princip ne nalazi nigdje osim u fantaziji prvih liberalaca, u mističkom »status naturalis«-u, gdje »suvereni individui« vode bellum omnium contra ommes, dok se napokon ne pomire u jednako fantastičnom »društvenom ugovoru«. Čisti individualistički princip znači negaciju društva, anarhiju. On može dakle opstojati samo kao veća ili manja primjesa socijalnomu principu i više ništa. U kulturnom društvu može biti samo kombinacija objih.

Kada je liberalizam pobijedio, bit će da je uzeo malo veću dozu individualnostičke primjese, nego li je organizam društva potrebovao. Odatle reakcija; naročito od strane četvrtog staleža. Ali ova socijalističko-komunistička reakcija postavlja se od prvoga časa na neispravno stanovište i postavlja si u kulturnom društvu neostvoriv cilj Ona se postavlja na stanovište čistoga socijalnoga principa i traži oživotvorenje istoga.

Socijalna demokracija nije opazila da time što se postavlja na čisti socijalni princip stvara protuslovlje u samom svom nazivu. Jer čisti socijalni princip ne dovodi do demokracije, do vlade, do gospodstva naroda, već do despocije, dakle do ropstva naroda, u političkom pogledu; a niti do gospodarske slobode, već do tutorisanja.

Kako spomenusmo, samo boljševici u Rusiji napravili su ozbiljni pokus, da oživotvore čisti socijalni princip. Ali nisu uspjeli. I u ruskom narodu postojala je od stotina i tisuć godina kombinacija obijuh principa. Ako igdje, to je u Rusiji bilo još najviše predispozicije, da pokus sa socijalnim principom uspije. Ta ni jedan europski narod nije tako odgojen u apsolutizmu i u tutorisanju; nijedan narod nije u Europi agrarniji od ruskoga; u nijednom narodu nije dakle socijalni princip bio već od prije tako premoćan kao u ruskom narodu; nigdje nije bilo manje individualističke primjese u kombinaciji obijuh principa kao ovdje — pa ipak niti radikalnomu bezobzirnomu boljševizmu nije uspjelo izlučit i ovo malo individualizma iz kombinacije, te uspostaviti čisti socijalni princip. I zato su morali boljševici god. 1921 inaugurirati novi kurs »N E P« (»Nova ekonomička politika«) t. j. kapitulaciju pred socijalno-individualističkom kombinacijom. Taj boljševički »N E P« znači priznanje, da se čisti socijalni princip ne da više niti u Rusiji oživotvoriti. To znači, da boljševici traže kompromis sa individualističkim principom; da traže odgovarajuću kombinaciju obijuh principa. Ili drugim riječima to će reći, da su boljševici napustili i svoje principijelno stanovište i svoj prvobitni cilj, te nastupili put evolucioniranja. Put, koji smo mi nazvali traženjem harmonične kombinacije obijuh principa. Nu, zar je to zadaća isključivo samo boljševika i ostalog socijalističkog radničtva? Zar to nije zadaća svih klasa i staleža, dapače i svih naroda? A stoji li stvar tako, koja je onda razlika, principijelna izmedju socijalističko-komunističkog radništva, koje je napustilo svoje stanovište čistoga socjalnoga principa i buržoazije? — Nije li stupilo to radništvo time na stanovište, na kojem stoje i ostale gradjanske stranke? Nije li se ono time natrag povratilo u krilo ostaloga društva, iz kojega ga je socijalizam (komunizam) izveo i izlučio, kad ga je poveo na čisti socijalni princip, na kojem druge društvene klase nisu stajale? A što je logična posljedica toga novoga principijelnoga stajališta socijalističko-komunističkoga pokreta? To da bi imala prestati antiburžujska klasna borba. U vrijeme dok je socijalističko-komunističko radničtvo stajalo na čistom socijalnom principu, koji su svi ostali krugovi otklonili, bila je to logična posljedica proizlazeća iz oprečnosti obijuh stanovišta. Ali u onom času, čim socijalizam ili komunizam napusti to svoje stanovište i uvidi neostvarivost istoga, te se postavi na isto stanovište i podje za istom svrhom za kojom i druge klase, bila bi logična konsekvencija, da se napusti klasna borba. Nama se čini, da su boljševici — napustivši svoje principijelno stanovište — na putu, da iz toga svijesno povuku i ovu logičnu posljedicu. To zaključujemo iz sledećega: »Krasnaja Gazeta« boljševička novina izlazeća u Petrogradu javlja, da je početkom srpnja držao govor »neokrunjeni car petrogradski«, sovjetski komesar Zinovjev na jednom kongresu radničkih i vojničkih komisara, koji da je u komunističkim krugovima sovjetske Rusije djelovao poput bombe. Medju inim rekao je on: »Sovjetska vlada zaključila je, da uvede novu gospodarsku politiku. Ovaj zaključak valja samo pozdraviti. Mi moramo nastojati, da stvorimo sklad u djelovanju (Zusammenwirken) izmedju radnika i seljaka (koji stoje nepokolebivo na privatnom vlasništvu zemljišta i pokretnina! Op. p.), te uspostaviti tijesni dodir medju ovim dvim grupama. Mi moramo istinitu (tatsächliche) vladu radništva (komunističkog Op. p.) i seljaštva (individualističkog! Op. p.) oživotvoriti. Ali i naša komunistička stranka mora svoje nazore (Anschauungen) promijeniti. Mi moramo s time računati, da na svijetu opstoje osim buržoazije (t. j. kapitalista. Op. p.) i proletarijata i drugi društveni slojevi, i to inteligencija, namještenici, činovnici kao i seljaci. Mi smo prisiljeni sve sile uprijeti, da i ove slojeve na svoju stranu privučemo, te ih dotle dovedemo, da se spram nas barem neutralno drže, ako nam se već ne bi htjeli priključiti. Mi smo se osvjedočili, da se sovjetska revolucija u sporijem tempu kreće, nego smo mi očekivali. U sadašnjim prilikama ne možemo mi provesti svjetsku revoluciju niti preko i mimo glava vodja internacionalne demokracije. Mi moramo zato praviti koncesije seljaštvu i socijalnoj demokraciji, jer sovjetska Rusija nije zbog svoje gospodarske zaostalosti, politički još tako daleko, da bi klasnu borbu mogla s uspjehom provesti« (N. W. Journal od 20. 7. 1923.)

Dakle »nazore promjeniti«, da se predobije individualističko seljaštvo i inteligencija i već »poburžujena« socijalna demokracija. I zbog toga obustaviti klasnu borbu! I povrh toga oživotvoriti istinsku komunističko-individualističku, radničko-seljačku vladu! Evo, ne znači li to ono, što smo mi malo prije razvili: napuštanje čistoga socijalnoga principa i traženje harmonične kombinacije obijuh principa zajedno sa logičnim posljetkom napuštanja klasne borbe?

Zinovjev doduše ne govori još ovako jasno. Još on natuca o nekakvoj svjetskoj revoluciji. Ali zar on može, razumno, svojim fanatičnim vjernima još drastičnije slikati sav debakl, svu kapitulaciju »pobjedonosnoga« komunizma?

Dok se ovako ruski komunizam iz petnih žila napinje, da ispliva iz virova i valova neuspjelih komunističkih eksperimenata, dotle ga oprezni socijalizam, koji nije uopće ništa ni pokušao za oprobanje svojega principa, već ga prvom prilikom zatajio, ljuto kritizira i ocrnjuje. Socijalna demokracija znade jako dobro, da ona i komunizam sjede na istoj grani, pa osjeća, da kad pod komunizmom puca grana, da i njojzi prijeti pad. I zato nije držanje socijalne de-

mokracije spram boljševizma ništa drugo nego strančarstvo, kako to dokazuje slijedeći primjer. U rusko-židovskoj novini »Woered« (»Napred«), što izlazi u New-Yorku objelodanio je Karlo Kautsky, jedan od najuglednijih i najliterarnijih prvaka njemačke socijalne demokracije, članak o boljševizmu. List, iz kojega ovo prevodimo veli, da je taj članak pobudio u »cijeloj Americi« najveću senzaciju, ted a je bio u svim engleskim novinama Amerike preštampan. Mi ćemo taj članak prevesti, ali odma primjećujemo, da je i u nama pobudilo to najveću senzaciju, i to u dva smijera. Prvo zato, što nismo mogli pojmiti, da jedan Kautsky nezna ništa načelnijega, ništa temeljitijega boljševizmu predbaciti. Drugo zato, što su ovakove puke fraze i strančarsko farizejstvo moglo u Americi takav dojam učiniti. Mi ćemo taj članak donijeti u cjelosti, prem bi bilo za naše razmatranje odnošaja i stanovišta ovih blizanaca dovoljno i nekoliko glavnih izreka. Ali zašto da uskratimo našim čitateljima priliku da vide, kako je moguće katkada i sa malim pobuditi »najveću senzaciju u cijeloj Americi«.

»Kada su boljševici (državnu) vlast preoteli, izjavili su, da će proglasiti diktaturu proletarijata i da se u Rusiji imade uvesti socijalistički režim. U svrhu postignuća toga cilja, bili su prije svega uništeni stupovi kapitalističkog režima — vojska, birokracija, kapitaliste i zemljoposjednici (vlastela). Mi znademo, kakove je posljedice imala ova uništavajuća rabota. Rusija nije bila apsolutno pripravljena za kakvu socijalnu revoluciju, te nije bila niti izdaleka dovoljno zrela, da ovakve vrsti prevrat s uspjehom provede. Osim toga bila su sredstva i metode, kojima je bio u Rusiji uveden socijalizam krive (falsch), pa zato nisu donijele pozitivnih rezultata. Stari režim bio je srušen, ali prevrat je proveden u takovoj formi, da je bio čitavi gospodarski život uništen. Pa kada je cijeli stari režim bila jedna gomila ruševina, pokazalo se je, da socijalizma nema, ali je zato bila industrija uništena. Bio je to bankrot na cijeloj fronti.

Od god. 1917. od kada su boljševci na vladi, oni su suksesivno izdavali ideju demokracije i slobode, za koju su se borili. Mjesto stare carističke birokracije, oni su stvorili novu, koja je mnogo despotičnija i nesposobnija, nego li je bila stara. Mjesto od njih uništene vojske stvorili su crvenu vojsku, ali je u crvenoj vojsci moć časnika mnogo brutalnija, nego li je bila u carističkoj. Mjesto policije obrazovana je Čeka, koja je već stekla žalosnu slavu. A »NEP« stvorila je nove kadere kapitalista, koji još jače izisavaju pučanstvo, nego li su prijašnji kapitalisti. Sovjetska vlada pak priznaje sama, da »NEP« nije oživila industriju. Financijalni položaj Rusije je više nego jadan, pa zato da dodje do novaca prisiljena je sovjetska vlada, da stanovite produkte eksportira u inozemstvo. U ovaj čas nastoji vlada, da izveze što više žitka u inozemstvo. A taj izvoz jest prava mahnitost, jer zemlja umire od glada. Ovakove pojave moguće su samo u zemlji, gdje vladaju despoti. Sovjetska vlada pretvara se korak po korak u vladu parvenuja, koji pomoću novoga činovništva i nove vojske zemljom vladaju. A kraj toga neka bude utvrdjeno, da u nijednoj zemlji na svijetu nisu radnici tako

bespomoćni i tako bespravni kao u sovjetskoj Rusiji. Iza petgodišnje vlade oduzeli su boljševici radništvu sva prava, te ih pretvorili u robove u potpunom smislu riječi. Mržnja protiv boljševika raste svakim danom, te je boljševizam izgubio simpatije velikih masa. Ali to ne znači, da boljševizam već stoj pred blizim stropoštanjem, ne on se može još dugo držati, dok god se naime bude mogao upirati na činovništvo i vojsku. Ali boljševizam je već danas tako bolestan, da on kakovu ozbiljnu državnu krizu ili rascjep u vlastitim redovima ne bi mogao dugo izdržati. Kako dugo će još gospodstvo boljševika potrajati, to je teško unapred reći, ali ovo stoji sigurno: pad boljševika razulariti će bijes pučanstva, pa se je bojati, da će se mržnja masa iskaliti na Židovima, pošto rusko-nacionalni krugovi u zadnje vrijeme umjetno raspiruju mržnju protiv Židova hoteći njih učiniti odgovornima za sadanju situaciju. I zato je sveta dužnost ruskih židova, da otvoreno ustanu protiv ruskoga boljševizma, te da ruskim masama razjasne, da ruski židovi nisu bili nikada solidarni sa boljševicima. Prije ili kasnije propasti će boljševzam, pa zato moraju svi stanovnici Rusije, pa i židovi, podupirati svaki pokret u prilog demokracije i političke slobode« (N. W. Journal od 21. 7. 1923.).

To je eto taj »senzacionalni« članak, u kojemu doista nema ništa senzacionalnoga, dapače sasvim ništa novoga. A i ovomu umanjuje se vrijednost strančarsko-tendencioznim prikazivanjem. Kautsky očevidno misli, da će socijalizam tim svjetlije izaći, ako se boljševizam čim tamnije prikaže. Moguće, da će to djelovati kod njegovih pristaša, ali ne će kod onoga, koji znade, da socipalizam i komunizam (boljševizam) na istoj grani sjede.

Jedino, radi čega bi ovaj članak mogao biti »senzacionalan« i u mnogim američkim i engleskim novinama odštampan, jest upozorenje, da bi se na ruske Židove mogao oboriti bijes ruskoga naroda radi boljševizma, jer je činjenica, da u boljševizmu glavnu riječ vode Židovi i da su oni nekako i glava i hrptenjača njegova. I zato, kad bi svi Židovi poslušali glas Kautskya, teško da bi boljševizam i tjedan dana izdržao. Ali u tom slučaju bi od toga — barem kod radništva — najviše profitirao socijalizam, pa zato nije isključeno, da i ovo nije stranački tendenciozno nabačeno, kako je u ostalom i cijeli članak od početka do kraja. I upravo radi toga, gotovo svaka pojedina izreka, svaka pojedina tvrdnja izaziva komentar. U glavnom doduše sve je manje više istina što Kautsky tu piše, ali prikazano je tendenciozno.

Kautsky je ne samo jedan od političkih vodja, nego i znanstvenih kapaciteta njemačke socijalne demokracije. A ova socijalna demokracija provela je u Njemačkoj proletarsku revoluciju u istu svrhu, za oživotvorenje istoga programa, istih »ideala« kao i boljševici u Rusiji. Kautsky bio je kroz dva decenija i jedan od vodja »Druge Internacionale«, te kroz godine pripravljao one proleterske revolucije, koje su buknule poslije rata. Od ovakovog čovjeka mogla je Amerika puno više očekivati. Čovjek bi mislio, da će se on dotaknuti pitanja o rezultatima svih tih revolucija i o perspektivi za

budućnost radničkog pokreta u opće. Ili ako to ne, onda da će u najmanju ruku povući paralelu izmedju ruske boljševičke i njemačke socijalističke revolucije, te prikazati, u koliko je više njemačka revolucija dokazala opravdanost tih revolucija i ideologiju socijalističko-komunističkog pokreta.

Jer kada se govori o boljševičkoj revoluciji i režimu u Rusiji ili o socijalističkoj revoluciji i režimu u Njemačkoj onda valja držati na umu slijedeće: »Druga Internacionala« utuvljivala je kroz 25 godina radništvu cijeloga svijeta slijedeće evangjelje: 1) valja provesti proletarsku revoluciju, 2) treba da proletarijat pribere državnu vlast u svoje ruke, 3) da stvori socijalističku državu, socijalističko gospodarstvo i socjalističko društvo, t. j. dokinuti privatno vlasništvo nad proizvodnim sredstvima (socijalisti dozvoljuju privatno vlasništvo nad dobrima stešenima radom) ili kao komunisti dokinuti u opće svako privatno vlasništvo.

Njemački socijalisti proveli su samo prve dvije točke svoga programa: proveli su revoluciju i pribrali državnu vlast u svoje ruke — i više ni za korak dalje! A kada je jedan dio radništva (»špartakovci«) pokušao, da i druge točke programa oproba! u praksi — njemački su socijalisti upotrijebili pribranu državnu vlast u tu svrhu, da te pokuse silom spriječe i uguše i da spase postojeće stanje. To nije bilo logički dosljedno, ali je bilo praktički vrlo pametno, jer je socijalizam (komunizam) u Rusiji, gdje je cijelu godinu ranije zavladao, nego je u Njemačkoj buknula socijalistička revolucija, pokazao kamo vode nauke i teorije socijalističke »Druge Internacionale« u praksi. Ali to, što se je njemačka socijalna demokracija još u zadnji čas opametila, ništa ne mijenja na činjenici, da je upravo tako i toliko kompromitovala socijalizam svojim opamećenjem, koliko ga je kompromitovao boljševizam svojim ludovanjem. Njemačka socijalna demokracija odrekla se je socijalizma upravo u onom času, kada je dobila u ruke preduvjet (državnu vlast) i mogućnost da ga pokuša oživotvoriti. Za to imademo dva dokaza: negativni, jer nije upravo a ma baš ništa pokušala, da ga oživotvori; i pozitivni, jer je upravo silom spriječila drugima, da ga okušaju u praksi. Njemačka socijalna demokracija ugušivanjem socijalizma spasila je njemačko narodno gospodarstvo; boljševizam pako oživotvorujuć socijalizam (komunizam) uništio je rusko narodno gospodarstvo.

Time je njemački socijalizam faktično napustio socijalizam i stupio na neko drugo stanovište. Na koje? Oni su napustili ideju čistoga socijalnoga principa, pa zato im nije preostalo drugo stanovište nego ono socijalno-individualističke kombinacije. Ali činjenica jest i to, da oni nisu do sada još ništa poduzeli, da stvore kakovu bolju, harmoničniju kombinaciju ovih dviju principa, nego su zadržali u cjelosti prijašnju na kojoj je stajala i još danas stoji njemačka buržoazija. I zato prije nego si je uzeo pravo da bude sudac boljševicima, imao je Kautsky dužnost razjasniti i dokazati, da li je on, da li je njegova stranka, njemačka socijalna demokracija još uopće socijalistička. Upravo prigovori i naročito njihova stvarna strana,

stavljaju u sumnju Kantskya. Ti prigovori su tako »buržujski«, da bi u ustima jednoga socijaliste prosječnog kalibra strano zvučli, dok u ustima jednoga Kantskya izazivaju dojam svijestnoga odbacivanja i osudjivanja socijalizma — barem onoga, kako ga je naučala tako dugo »II. Internacionala«.

Nu, pogledajmo si te prigovore Kantskyjeve boljševizmu malo kritičnije i njihove reperkusije na njemačku socijalnu demokraciju i socijalizam (komunizam) uopće.

Odmah na početku prigovara Kantsky boljševcima, da su proveli revoluciju u »apsolutno« nepripravljenoj za socijalnu revoluciju i »daleko nezreloj« za istu, Rusiji.

Kod ovako inteligentnoga prvaka, socijaliste kao što je Kantsky ne može se shvatiti ta izjava nego kao u jednu ruku s v i j e s t n a osuda boljševika što jesu uopće proveli socijalnu revoluciju u Rusiji, a u drugu ruku kao obranu njemačke socijalne demokracije, što n i j e provela socijalnu revoluciju u Njemačkoj. Prema Marxovom z n a n s t v e n o m stajalištu ne bi bila još nijedna zemlja, još nijedno narodno gospodarstvo »zrelo« za socijalnu revoluciju. Prema tomu stanovištu dozrelo bi neko narodno gospodarstvo kapitalističke produkcije automatski za socijalnu revoluciju tako, da bi uslijed neobuzdane konkurencije nastajale periodičke krize i katastrofe iz kojih bi nastajale kumulacije kapitala. Ovo bi se opetovalo nekoliko puta, te završilo tim rezultatom, da bi u takovom narodnom gospodarstvu preostala još samo šačica kapitalističkih Kreza, koji bi imali sva produkciona sredstva u svojim rukama, a na drugoj strani goleme mase ekspropriiranoga pučanstva. Ali ovo svoje teoretsko stanovište napustio je i sam Marx i cijela socijalna demokracija, jer bi ona morala čekati do sudnjega dana, dok ovako automatski »dozreli« neko narodno gospodarstvo za socijalnu revoluciju. Kada j e vidio Marx, da se gospodarski život ne razvija u onom smjeru i ne dovodi do onoga »zorenja« kako je prorokovao, stao je sam i sa »Drugom Internacionalom« propovijedati socijalnu revoluciju protiv kapitalističkog gospodarstva u opće. Pa gle, Kantsky se postavlja na ono prvo znanstveno Marxovo stanovište, da prigovori boljševicima, što su se postavili na ovo potonje Marxovo politički-agitatorsko i oficijelno stanovište »Druge Internacionale«! Drugim riječima Kantsky hoće da boljševicima rekne: ruski komunizam imao je — kao što je to učinio njemački socijalizam — socijalistički teoretizirati, ali uobičajeno individualistički prakticirati.

Ovaj generalni prigovor nadopunjuju i rasvjetluju daljnji specijalni Kantskyevi prigovori. Za jednu dvije izreke dalje predbacuje on boljševicima kao neki prikor, da su oborili caristično-kapitalističke stupove: carsku vojsku, carsko činovništvo, kapitaliste, a mjesto njih da su stvorili boljševističku »crvenu vojsku«, i boljševističku birokraciju. Ali za čudo ne spominje, da su boljševici uveli na mjesto kapitalističke produkcije čisto po socijalističkom programu — socijalističku produkciju. Objektivni prosudjivač priznati će, da su boljševici postupali sa socijalističkog stanovišta strogo logički. Kantskyjeva strogo njemačka socijalna demokracija nije stvarala ni svoju

novu socijalističku vojsku, ni novu socijalističku birokraciju, ni socijalističku produkciju, ni socijalističku državu, ni socijalističko društvo. To je, već smo spomenuli, bilo praktički vrlo pametno — ali to sve nije bilo socijalistički već upravo protusocijalistički. A osudjivati uistinu socijalistički postupak boljševika, a odobravati protusocijalistički postupak njemačke socijalne demokracije nije — socijalistički.

Kautski dalje prigovara, da s u boljševici uvadjali socijalizam u Rusiji »krivim sredstvima i metodama«, pa da zato nije bilo pozitivnoga uspjeha. Veli se, da je Kautski dobar poznavalac današnje Rusije. Kao takav znade on, da su boljševici uvadjali socijalizam u Rusiji po svim pravilima socijalističkoga katekizma. Oni su uveli socijalističku državu, dokinuli privatno vlastničtvo, začepili svaki izvorčić stvaranju novoga kapitalizma uvedenjem komunizma.

Oni su socijalizovali produkciju na sve moguće načine. Najprije su učinili radnika poduzetnikom, dali mu sva produkciona sredstva i novčani kapital na raspolaganje. A kad na ovaj način nije socijalizovana produkcija napredovala već rapidno nazadovala, onda su ju opet na drugi način kušali socijalizovati t. j. da su ju nacijonalizovali ili podržavili (etatizovali). A kad nije ni tako išlo, kada su se sve čisto socijalističke metode pokazale potpuno neuspješnima, bili su prisiljeni uvesti novi gospodarski kurs »NEP«. Da su sve ovo prava socijalistička sredstva i metode, to n emože poreći ni sam Kautsky. A ako ih ipak osudjuje i prigovara boljševicima, da su industriju uništili, a da nisu socijalizma stvorili — tada on svijesno krivo »stilizira« svoj sud, da uzmogne ostati barem teoretski socijalist. Jer da je sasvim ispravno htio stilizirati bio bi morao reći, da su socijalistička sredstva i metode uništile rusko narodno gospodarstvo, ali nisu mogle stvoriti socijalističko i socijalizam. A logički zaključak bi bio: dakle proč sa socijalističkim sredstvima i metodama (kao što je to učinila njemačka socijalna demokracija). Ali tko tako govori, taj može biti sve drugo, samo ne socijalista. Kautsky prigovara i boljševičkoj novoj ekonomskoj politici, da nije oživila rusku industriju. Kad bi Kautsky bio onako objektivan prosudjivač kao što je dobar poznavalac Rusije, on bi bio ovu svoju tvrdnju i malim obrazloženjem popratio. On znade, da su u Rusiji samo sitna i neznatna poduzeća do sada bila povučena u okvir »NEP«-a; dočim velika poduzeća ne napreduju, kako bi mogla, samo zato jer se još uvijek upravljaju i vode odveć socijalističkim sredstvima i metodama.

Dalje prigovara Kautsky boljševicima, da vladaju despotski. Njegov prigovor i njegovo zgražanje bilo bi logično i opravdano onda, da je prije dokazao, da onaj socijalni princip, na kojemu navodno i on stoji, ne vodi nuždno do despotizma. Ako u Njemačkoj nije socijalizam doveo do despotizma, to se je dogodilo samo zato, što je njemački socijalizam napustio svoje temeljno stajalište, čisti socijalni princip! Ali sva neobjektivnost i strančarska zaslijepljenost Kautskyjeva izbija u njegovom prigovoru, da u Rusiji vladaju »parvenu-ji«. To nije više niti demokratski, a kamo li socijalistički kolegijalno. U Rusiji došli su na vladu pravi socijalisti, prvaci iskrenih i uvjerenih socijalista Lenjin, Trocky, Sinovjev, Kamenjev itd. kao što su u Njemačkoj došli

na vladu Ebert, Scheidemann, Noske, Sievering itd. socijalisti »teoretskoga smjera« á la Kautsky. Zar su ovi manje parvenu-ji zato, jer su iznevjerili načela na prvom koraku, nego oni, koji ih ostavljaju istom nakon što su se uvjerili pokusima, da ne vrijede? Ili valjda misli Kautsky, da su ti ljudi radi toga parvenuji, jer nisu junkerski koljenovići?!

Zanimivo je, da Kautsky priznaje, da boljševizam ne stoji pred vratima blizoga pada. To mislimo i mi, samo ne s istih razloga kao Kautsky. On naime misli, da će se boljševizam tako dugo držati, dok će to moći vanjskom silom — vojskom i birokracijom. Mi pak mislimo, da će se održati pomoću i sredstvom sve to daljim stupanjem po onom putu, koji je nastupio »NEP«-om, sve to većim odstupanjem od principa, sredstava i metode socijalizma, sve to većim evolucioniranjem, sve to većim približavanjem odgovarajućoj harmoničnoj kombinaciji obijuh principa. Boljševici pokazali su vanrednu elastičnost, kada su iza radikalnih i ustrajnih čisto socijalističkih pokusa doživjeli potpuni neuspjeh, da su znali napustiti taj krivi put, te se znali odlučiti na traženje pravijega puta, na čemu i sada dalje rade.

Boljševici su kulturnom i etičnom čovjeku zbog svoje strahotne konsekventnosti daleko daleko manje simpatični od humanih i kulturnih njemačkih socijalista. Ali i za znanost i za čovječanstvo imadu boljševici više zasluga obzirom na to, što su omogućili znanosti i čovječanstvu, da si o socijalizmu (i komunizmu) i njegovoj vrijednosti stvori temeljiti sud. Bez boljševičke bezobzirne konzekventnosti u provadjanju i oživotvorivanju socijalističkih ideja; bez boljševističkog oprobanja u praksi, ne bi bilo danas potpuno fundiranog suda o socijalizmu. Boljševiza mbio je ljuta trava na ljutu ranu; on je bio protuotrovom protiv teške zaraze. Da nije cijelu jednu godinu dana prije boljševizam eksperimentirao u Rusiji, tad bi bio godinu dana kasnije po svoj prilici jednako harao socijalizam u Njemačkoj. Jedino zastrašujući primjer komunističkog eksperimentiranja u Rusiji, spasio je Njemačku. Kada je godinu dana kasnije buknula socijalistička revolucija u Njemačkoj stajalo je na uvid iskustvo jednogodišnjeg socijalističkog (komunističkog) eksperimentiranja u Rusiji. Sada se je još nametalo pitanje: hoće li u kulturnijoj Njemačkoj znatno kulturnije njemačko radništvo udariti istim putem kao u Rusiji t. j. hoće li socijalističko eksperimentiranje u rukama kulturnijega eksperimentatora kulturnije forme zauzeti. Ali već iza prvoga koraka t. j. netom je bio srušen »buržujski« režim i proletarijat pribrao državnu vlast — započelo je ali sve naginjati, da udari istim smijerom kao i u Rusiji. Time je bio doprinešen dokaz, da ovakav naopaki okret neleži n azidarima nego na gradjevnom planu — ne na socijalistima nego na socijalizmu, ne na komunistima nego na komunizmu. Prvaci njemačke socijalne demokracije pokazali su se na visini teške situacije, kada su oštrovidno još u pravi čas ovu činjenicu opazili, te uz zamjernu prisutnost duha, odučnost i patriotizam, uz pogibelj da budu sami pregaženi, krepkom rukom pograbili rudo i kotače te prema ponoru jureća kola pokreta zaustavili i sa ruba ponora ih na sigurni drum zaokre-

nuli. Ovime je njemačka socijalna demokracija spasila narod, spasila domovinu, ali je zadala smrtni udarac — socijalizmu. Njemačka socijalna demokracija već je kod drugoga koraka presjekla razvijanje i razmatranje socijalističke prakse, pa tako da nije bilo boljševističkoga eksperimentiranja, mi ne bi danas ni znali, kako u istinu izgleda socijalizam u praksi, već bi morali kao i prije toga iskustva tek nagadjati, naslućivati i logički kombinovati. Nu zaslugom ruskih boljševika proveden je pokus u svim detailima i po svim pravilima. Ništa nije ostalo neoprobano, pa njihovom zaslugom imademo danas pred sobom rezultate socijalističkog (komunističkog) gospodarstva.

Nu jedan od najvećih, najzamašnijih rezultata po čovječanstvo jest izjava boljševika: na temelju svestranih pokusa izjavljujemo, da je komunizam jedna velika zabluda, na kojoj se ne može izgraditi gospodarski život. To je izjavio sam Lenjin na XI. kongresu. Taj govor saopćio sam ja u prošlogodišnjem »Mjesečniku« (»Poslije neuspjeha proletarskih revolucija«). Ovim govorom je Lenjin obrazlagao uvedenje »Nove ekonomske politike« ili drugim riječima: napuštanje čistoga socijalnoga principa, te traženju odgovarajuće kombinacije istoga sa individualističkim principom.

Zloradi protivnici boljševika predbacuju, draže ove i nastoje ih time poniziti u očima proletarijata, da su kapitulirali pred kapitalizmom. Ovo je djelomice istina, samo se tendenciozno prikazuje. Boljševizam se je popiknuo na individualističkom principu, pa nemoguć maknuti tu zaprjeku, traži kompromis s istim. Ali uz individualistički princip prirodno se veže (nagonom za održanje, za udobnost, egoizam) princip kapitalizovanja (uz izrabljivanje, nasilje, vlastohleplje i vladohleplje kao sredstva) bez obzira na to, bio kapital mnoštvo stoke kao kod stočarskih (nomadskih)naroda; bio kapital mnoštvo zemljišta kao kod ratarskih naroda; bio kapital mnoštvo novca, kao kod trgovačko-industrijskih naroda. Isto tako, bio indvidium jedinstven (pojedina osoba) ili sastavljen (udruženja, klase, staleži).

Minuli XIX. vijek, koji bismo mogli nazvati individualističkim vijekom, dao je čovječantsvu netom spomenutu pouku t. j. da prevelika doza individualističkog principa donosi sobom u društvo preveliku dozu izrabljivanja, nasilja, vlastohleplja i vladohleplja individua jedinstvenih i sastavljenih, te pouku, da se hipertrofija individualističkog principa mora reducirati odgovarajućom, potrebnom količinom socijalnoga principa. A boljševizam odnosno socijalizam (komunizam) je opet donio pouku čovječanstvu, da čisti socijalni princip goni (bez razlike, da li ga provode više ili manje kulturni ekzekutori) kulturno čovječanstvo natrag prema najprimitivnijem, nekulturnom stupnju. Sredinom srpnja napisao je u »N. Fr. Presse« njezin suradnik G. Poppow opis ruskoga sela pod boljševičkim režimom, pa veli, da je boljševički režim za samih pet godina bacio rusko selo za 200 godina unatrag. Takva zapuštenost, takav nered i nečistoća, takva indolentnost, takvo nezanimanje ne samo za dogadjaje u vanjskom svijetu, već i bližnjem gradu, takovo neznanje i podivljalost, da nije mogla veća biti niti pred dva vijeka.

Boljševistička »NEP«, kao i uzmak njemačke socijalne demokracije dokazuju priznanje socijalizma i komunizma, da se hipertrofija socijalnoga principa mora reducirati pojačanjem individualističke primjese. Sve pako zajedno pokazuje, da cijeli problem leži u odgovarajućoj, harmoničnoj kombinaciji obijuh principa. A interes svih naroda i svih društvenih slojeva nalaže svima traženje takove harmonične kombinacije. Ali kao što razni narodi stoje na raznim visinama kulture, tako će i ove harmonije sastojati u različitim kombinacijama obijuh principa. U manje kulturno i etički odgojenim narodima bit će potrebita veća mjera socijalnoga principa, principa autoriteta i tutorisanja. Kod naroda visokoga kulturnog napretka i etičkog osjećanja biti će potrebna manja doza socijalnoga, nego kod onih prvih, a veća količina individualnoga principa. Za razne glave, razne kape.

I tako svaki pokret, dapače svaki prevrat donosi neku pouku. I tako si čovječanstvo mučno, u znoju i u krvi stiče iskustva. Trnovit je put, kojim čovječanstvo kroči do napretka i sreće, praveći pri tomu epicikle t. j. prekobacujuć se pri tomu u natražnjačtvo. Takav jedan epicikl predstavlja nam i socijalističko-komunistički eksperimenat. Bila je to krvava bura i oluja, ali je zato i pročistila atmosferu. Istina i sada još postoji socijalizam kao i prije rata; i sada još postoji boljševizam kao i onaj neposredno iza rata. Ali ipak, kaok za jednoga tako i za drugoga može se danas uskliknuti sa Virgilom »Quantum mutatus ab illo!« Još i danas živu socijalističke i komunističke stranke i živjet će možda još dugo vremena — ali je već umro socijalizam i komunizam, jer su napustili svoje prvobitno idejno stanovište, čisti socijalni princip i oživotvorenje istoga, te oba nastupila put traženja harmonične kombinacije obijuh principa, put idejnoga metamorfoziranja.

ZAKLJUČAK.

Za promatranje, prosudjivanje i prognozu socijalističko- komunističkoga pokreta važnije je razvijanje radikalnijega ruskoga komunizma od umjerenoga njemačkoga socijalizma. Najnovije stanje ruskoga boljševizma opisuje jedan očevidac prema vlastitomu opažanju i autentičnim informacijama u jednom bečkom listu najnovijega datuma ovako:

»Nutarnja politika: Gospodstvo sovjeta, čini se, da je za dogledno vrijeme neoborivo (unerschütterlich). Nema stranke, koja bi ih mogla oboriti i mjesto njih državnu vlast u svoje ruke uzeti. Sovjeti doduše nisu jako brojni; broj njihovih članova ne iznaša više od 400.000. Ali je zato ova komunistička stranka do skrajnosti pouzdana... Buržoazija je posvema uništena, socijal demokrati bivaju uništavani energičnim progonima, dočim se seljaštvo drži daleko od politike. (Sravni napred spomenuti govor Zinovjeva! Op. p.) I tako stoji sovjetski režim na nepokolebivom temelju«.

Tako izgleda stvar prosudjivana po vanjskih znakovima, recimo objektivno. Ali zato tim nesigurniji, efemerniji prikazuje se taj temelj sa subjektivnoga gledišta — dok se sva sadašnja jakost i

sigurnosts boljševičkoga režima temelji na autoritetu j e d n e osobe, i još k tomu teško bolesne osobe — na Lenjinu.

Eno, što o njemu javlja isti dopisnik: »Nu ipak postoji jedno pitanje, koje se čini odsudno za cijelu budućnost Rusije. Kako dugo će Lenjin moći, da makar i u ograničenoj mjeri na razvoju povijesti saradjuje? Ovaj čovjek, u tom se ne valja varati, posjeduje neku sugestivnu moć nad masama. Samo njemu, jedinome moglo je poći za rukom, da smiri socijalnu revoluciju i da poduzme razgradjenje (Abbau) komunizma . . . . . Onaj dan, kada bi Lenjin isčeznuo sa političkog poprišta, bio bi kritičan dan prvoga reda za sovjetsku Rusiju. Već sada se vodi potajna, ogorčena borba oko nasljedstva najvećega ruskoga revolucionarca. Na čelu kandidata za nasljedstvo iza Lenjina stoji Trocki, koji — što je simptomatično — ne smatra samo crvenu vojsku za polje svoje djelatnostsi, već se vrlo energično obraća i pitanju industsrije u Rusiji (t. j. komunističkom radništvu, kao Zinovjev seljaštvu i drugima klasama! Op. p.) Ali imade još i drugih veleuplivnih aspiranata na Lenjinovo mjesto, kada ovo postane ispražnjeno. Isčeznuće najmoćnijega čovjeka iz politike sovjetske Rusije, dat će vrlo vjerojatno signal za najžešće borbe«.

Na ovo misli i Kantsky, kako smo gore vidjeli. Prema tomu sadanja boljševička jakost stoji na efemernim nogama. Poslije Lenjina moglo bi nastati stanje kao poslije umorstva Cezarova ili poslije smrti Cromwellove. Oba slučaja dovedoše do restauracije monarhije. Jedino sloga boljševičkih prvaka mogla bi spasiti boljševizam u Rusiji. A i ta eventualnost nije izključena, jer to dobro znade svaki pojedini od njih. Slogom mogu svi prosperirati, dok bi nesloga svakoga pojedinoga od njih upropastila.

Medjutim razvilo se pitanje Lenjnovog nasljedstva, pa i samoga boljševizma, kako mu drago, to na sudbini samoga komunizma ne će ništa promijeniti, jer je njegova sudbina jur zapečaćena. »Najznamenitija posljedica sovjetske revolucije u Rusiji jest posvemašnje oslobodjenje seljaštva i razdijeljenje veleposjeda medju seljaštvo. Pravi koristonosac prevrata jest seljak«, veli isti pisac. A taj seljak je ove godine već obradio 75—80 posto zemljišta, (Ibidem). Boljševici su doduše proglasili — da spase barem platonički komunističko načelo, da je država vrhovni vlastnik zemljišta. Ali što se seljak brine za komunističku čast i njegovo načelo i za »vrhovnoga vlasnika«, dok on sa zemljištem neograničeno raspolaže! Tko će se danas usuditi seljaku oduzeti ono zemljište, koje je on već obradio? Seljaštvo poznaje dakle boljševike kao svoje oslobodiltelje i kao utemeljitelje seljakovog privatnoga vlasništva nad zemljištem. Boljševički komunizam više seljaka ne smeta ni najmanje. A sve više izčezava i na drugim gospodarskim područjima. »Odstranjivanje (Abbau) komunističkih uredaba u Rusiji enormno je uznapredovalo u zadnje podrug godine. Prvobitne sovjetske ideje opažaju se još samo u slijedećim pojavama: Država posjeduje načelno vrhovno vlasništvo nad zemljištem. Vanjska trgovina je državni monopol. Veleindustrijalna poduzeća su ili državna ili općinska ili sindikalna. Inače privatno vlasništvo ne potpada pod nikakvo ograničenje. Nutarnja trgovina, kao i svi uporabni predmeti su slobodni. Nutarnja trgovina već je zauzela vrlo znameniti polet«. (»Das wahre Gesicht Sowjetrusslands. Nach authentischen Informationen, Moskau Ende Juli« u »N. W. Journal« od 1. VIII. 1923.)

Ovo izvješće na temelju »autentičnih« — drugim riječima — službenih informacija veli expressis verbis, da sami ruski komunisti odstranjuju komunističke uredbe i da su u zadnje podrug godine već gotovo sve komunističke odstranili osim iz vanjske trgovine i veleindustrije. A da i ovdje nisu već izmeli i posljednje tragove komunizma, to je zato, jer nisu mogli, a ne jer nisu htjeli iz kakovih principijelnih skrupula. Veleindustrija još se socijalistički vodi samo zato — kako je to razložio u svojim dopisma u »N. Fr. Presse« upravo pred godinu dana dr. Herm. Müller — jer se za velika poduzeća nije našlo privatnih velikih kapitalista. A inače da bi se vlada vrlo rado riješila i tih poduzeća. A što se tiče monopola vanjske trgovine, taj je već načelno napušten, čim se pojedinim strankama dozvoljuje, da mogu slobodno uvažati i izvažati (n. pr. firma Wolf u Kölnu). Sve to pokazuje, da će već u skoroj budućnostsi ruski komunisti i zadnji trag komunizma u Rusiji odstraniti.

Poslije ovih činjenica, je li nuždno još dokazivati, da su ruski komunisti bacili komunizam u ropotarnicu; da su odstupili od svoga prvobitnog idejnoga stanovišta, pa prema tomu i od svojega prvobitnoga cilja t. j. oživotvorenja komunističkoga gospodarstva, komunističkoga društva i komunističke države? Te činjenice u Rusiji pokazuju, da i praksa potvrdjuje ono, što smo teoretski, principijelno, izveli.

Još u većoj mjeri može se to reći za njemački socijalizam. Njemački socijalisti već tri godine vode politiku, koja je moguća jedino kao posljedica napuštanja prvobitnoga socijalističkoga stanovišta i s istim skopčanoga cilja.

Prema tomu po samu stvar t. j. po socijalizam i komunizam posve je irelevantno, dali će u Rusiji doći do kaosa ili ne. U svakom slučaju radit će se pri tomu o komunistima ali u nijednom o komunizmu. Radit će se jedino o tome, da li će se komunisti održati na vlasti i vladi ili ne — i ništa više. A to eto vrijedi za cijeli socijalističko-komunistički pokret. Od sada se više ne bore socijalističke i komunističke stranke za oživotvorenje socijalizma (socijalističkih ideja) nego za politički utjecaj. Danas postoji izmedju socijalista i komunista najveći spor — ali ne radi principa. U tom pogledu ne mogu si (medjusobno ništa predbacivati, jer su ih oba napustili, osvjedočivši se i izkusivši, da su isti u kulturnijem društvu neostvarni. Oni se bore medju sobom za vlast nad radničkim masama, da pomoću ovih dodju do političke vlasti. Drugim riječima: socijalisti i komunisti odsele znači naprosto političke stranke — ali bez socijalizma odnosno komunizma. A to je razvoj, koji se već može mirne duše nazvati metamorfozom.

Ob pedesetletnici kazenskopravdnega reda.*

Piše dr. Metod Dolenc, sveuč. profesor u Ljubljani.

Danes je preteklo pol stoletja, odkar je bil naš k. pr. r. razglašen za zakon, a marsikdo bo vprašal, ali je treba nam, da se te obletnice posebej spominjamo ,nam Slovencem, živečim v državi, ki velja v njej vse polno mnogo starejših zakonov? Imamo prečani o. d. z., ki šteje že 112 let, pa tudi v Srbiji dospe isti zakon — brez novel seveda — drugo leto do 80-letnice, odkar ga je prečan Jovan Hadžić iz avstrijskega o. d. z. priredil za tedajšno kneževino Srbijo. Imamo mi prečani kazenski zakon, ki je že prekoračil sedemdesetletnico, dočim je kazenski zakonik za Srbijo le 4 leta mlajši, i t. d., i t. d.

Savigny pravi v svoji *Römische Rechtsgeschichte*, da se more pravcato pravo naroda ravno tako malo zajeti v ustaljene pojme, kakor narodov jezik, kajti bistvo narodnega prava obstoja baš v tem, da se vedno in vedno presnavlja in razvija. Mi pa vidimo — in tega ne bo mogel nihče prerekati —, da je pravda samo nekakšno preskusno sredstvo za to, ali je materialno pravo dobro, ali prinaša kaj prida sadu za opstoj in procvit naroda. Za to pa ni dvoma, da se mora formalno pravo tej svrhi, prospehu, razvoju materialnega prava, prilagoditi in podrediti. Če pa se sedaj vprašamo, ali je naš kazenskopravdni red izpolnil to svojo edino, a véliko nalogo, moramo mu priznati, da jo je izpolnil v polni meri, da jo še izpolnuje in da je — po svoji dobroti — na tem, da nam bode v nekoliko popravljeni obliki, prikrojen na našo celo državo, izpolnjeval isto nalogo kakor edinstveni kazenskopravdni red, morebiti še pol stoletja in več! Nočem načeti vprašanja, ali velja to tudi za starejše zakonike naše države; dovolj je konstatacija, da naš kazenskopravdni red po pol stoletju še ni odrevenel, ampak da vstaja k novemu življenju.

Odkod je dobil ta zakon toliko življenske sile, kaj mu daje tisto življensko svežost?

Zgodovina kazenskopravdnega postopanja, torej tistega postopanja, ki je urejevalo prvobitno plast vsakega narodnega prava, kazensko pravo, je pretresljiv dokument človeških zablod v iskanju resnice in pravice! Koliko krivic (seveda v današnjem smislu besede) se je že napravilo pod krinko zasledovanja — pravice! Po prvih narodnih mocijah kazenskopravdnega življa, ki so tičale globoko v germanskem formalizmu, se je pri nas ustalil za najtežje krivice kanonični inkvizicijski proces in razrastel v inkvizicijo *haereticae pravitatis*. Ni sicer dvoma, da je mnogo prezirani dokazni sistem CCC imel najboljši namen pomagati resnici do veljave in ščititi nedolžnost. Indicije mu niso zadoščale za obsodbo, pa bile še tako sklepčne. Toda — namesto da bi bila CCC šla naravno pot in rekla, kjer ni direktnega dokaza kaznjivega dejanja po pričah ali z verodostojnim pripoznanjem —, naj se razglasi razsodba na oprostitev —,

*) Po predavanju dne 23. maja na zboru društva Pravnik u Ljubljani.

uredila je stvar tako, da je dovolila — zaglavno vprašanje *(peinliche Frage)* — in le majhen korak je bil še potreben, da so nesrečneže devali v svrho pridobitve dokaza po pripoznanju — *confessio regina probationum* — na natezalnico. Tortura je bila sicer pri nas leta 1776 odpravljena, ali še nam naše narodne pesmi pojó tožne zgodbe o natezalnicah in o »panrihtarjih«, ki so hodili po naših deželah od ene do druge grajščinske gosposke in vršili svoj krvavi posel. A naš slovenski narod si je ohranil vsaj za manjše (ne: zaglavne) kazenske zadeve — za *causae minores* — svoje narodno sodstvo, sicer zelo primitivno, pa vendar psihologično veliko bližje stoječe modernim načelom za pravilno in pravično ugotavljanje kazenskih krivic in kazni. V teh narodnih sodiščih, ki so pod raznimi imeni, kakor veča (Spod. Štajerska), gorske pravde, kvaterne sodbe. (Dolenjska), veće (Trlat), poslovala skoro do francoske revolucije, udejstvoval se je prominentni instinkt našega naroda za pravo socialno pravičnost. Ozreti se hočemo nanj tekom tega predavanja še v drugi zvezi, ko nam bo govoriti o lajičnem sodstvu.

Po francoski revoluciji, ki je drugim srečnejšim državam prinesla renesanso kazenske pravde, smo pri nas za enkrat še obtičali ob starokopitnem ustroju sodišč pri inkvizitoričnem postopanju za kazenske stvari! Bodi dozvoljena majhna pravnozgodovinska reminiscenca: Še le leta 1850. smo izgubili zadnjega za Slovence nastavljenega krvnega sodnika ali »panrihterja«, namreč s tem, da je bil zadnji »Bannrichter« celjski Pavel Kopper imenovan za višjega svetnika pri okrožnem sodišču v Celju.

Pa leto 1848 je prineslo slednjič tudi narodom v Avstriji svežega zraku, pokret za svobodo naroda! Marčna ustava iz leta 1849 je garantirala javnost in ustnost sodnega postopanja, uveljavila akkuzatorično načelo v kazenski pravdi in obudila porotna sodišča. V življenje naj bi prenesel te moderne smernice Josef pl. Würth. Sestavil je v resnici izvrsten osnutek kazenskopravdnega reda, ali zakon ni postal nikoli, kajti Silvestrov patent iz leta 1851 je vse politične pridobitve let 1848/49 poteptal v prah! Pl. Hye-Gluneck je zasnoval na to neposrednega predhodnika našemu veljavnemu k. pr. redu. Izšel je 29. julija 1853, temelji pa na načelih t. zv. prosvitljenega absolutizma. Ne bomo se pri tem zakoniku dalje mudili, samo toliko naj na kratko konštatiramo, da je danes v Srbiji veljajoči kazenskopravdni postopnik malo posrečena, medla kopija Hye-Gluneckovega zakona, ki na eni strani še ne pozna od sodišča neodvisnih obtožiteljskih oblastev, državnih pravdništev, na drugi strani pa tičiše globoko v sponah dokaznih pravil! Ko je s t. zv. oktobrskim diplomom 1. 1860 pričelo novo ustavno življenje, spomnili so se spet Würthovega osnutka, češ, naj se sedaj uzakoni. Ali tedajšni profesor kazenskega prava na dunajski univerzi Julijus Glaser je izvojeval zmago svojemu prepričanju, da je tudi Wüthov načrt že zastarel, neporaben za moderno kazensko pravosodstvo. Oborožen z bogatim znanjem angleškoga in francoskega kazenskega procesa ustvaril je zakonodajno delo, ki se glede modernosti pač lahko kosa

s katerim koli kaz. pr. redom, ki ga je samo še Kleinov c. pr. red po svojem sijaju prekosil.

Vrline Glaserjevega zakona so spoznali takoj na Hrvaškem in vstvarili svoj kaz. pravdni red z dne 17. maja 1875, ki je skoro identičen z našim; le vsled utesnitve porotniškega pravosodja so na ustrojstvu sodišč napravili neke izpremembe. Tudi v Bosni in Hercegovini so naš kaz. pr. red več ali manj kopirali, in najmodernejši kpr. r. v naši državi, ki velja v Vojvodini, se je v mnogem oziru okoristil z idejami Glaserjevega remekdela.

Dandanes si seveda ne zapiremo oči pred dejstvom, da je tudi že Glaserjev k. pr. r. v tej ali oni podrobnosti potreben remedure, kakor jo je že v nekaj primerih novejše zakonodaje v istini dobil. Ipak naj vsaj kurzorično pokažemo na tiste temeljne ideje Glaserjeve, katere so — rekel bi — granitna podlaga njegove miselne zgradbe in katere bodo po vsej priliki tudi za naš edinstveni kazenskopravdni postopek kakor take ostati morale.

Naravnost iz angleškega prava je v naše prenešen temeljni stavek, da je tudi hudodelec človek, da ne gre, ravnati ž njim kakor s stvarjo brez volje še manj pa zoper njegovo voljo spraviti iž njega brezobzirno na dan, kar nosi sam v srcu, za kar ve le on sam. Pred sklepanjem razsodbe — da se poslužimo izraza Jožefa Kohlerja — obdolženec ni objektivno nedolžen, toda subjektivno je upravičen, da se ž njim ravna kakor z nedolžnim, dokler se ne sprovede dokaza za njegovo krivdo in ne izreče obsodbe. V izvedbi tega temeljnega načela je bil Julij Glaser gotovo mnogo srečnejši od kodifikatorjev nemškega kazenskega postopnika. Pri nas igra uvodna preiskava veliko bolj podredjeno vlogo kakor na Nemškem in za novi edinstveni kazenskopravdni postopek se bo to gotovo še bolj povdarilo v smeri še manjše rabe uvodne preiskave.

Glaser je vstvaril čista obtoževalna oblastva, od sodišč popolnoma naodvisna državna pravdništva. Javni obtožitelj ne more priti v položaj, da bi moral koga pred sodiščem zoper svoje prepričanje preganjati. Pri tem pa je državni pravdnik stranka v toliko, da mu ni dovoljeno nobeno enostransko pridobivanje dokazov. Samo nepristranski sodnik posluje v predpostopanju, državni pravdnik sestavi obtožnico, a ta se dá samo vsled ugovora obdolženca popresoditi od višjega deželnega sodišča. Teorija vidi v tej ureditvi ženialno upreproščenje postopanja, ki daje polno zaščito zoper nedopustne obtožbe, pa vendar ne obtežuje obdolženca s prejudicom sodniškega obtožbenega sklepa, kakor n. pr. v nemški državi. V praksi se te sijajne ureditve ne zavedamo dovolj, in vendar je njena vrednost in važnost brez dvoma tolika, da je bo tudi edinstveni kazenskopravdni postopnik moral obdržati.

Tudi institut zasebnega udeleženstva je v Glaserjevu delu zelo srečno rešen. Favoriziranje adhaesijskega procesa sprečava nepotrebno pravdanje pred civilnopravdnim sodnikom, pripustitev zasebnega udeleženca kakor subsidiarnega obtožitelja pa pomeni učinkovit korrektiv zoper morebiti premalo energično preganjanje od strani

javnega obtožitelja. Po predlogih stalnega zakonodajnega svetà ministrstva pravde se bodo pogoji subsidiarne obtožbe še bolj olajšali. S tem se približamo v veliki meri — popularni obtožbi, ki je nemara poklicana, da prevzame v pravih demokratičnih državah še veliko vlogo.

Senat, ki presoja v izvenporotnih primerih, krivdo in določa kazen, je sestavljen iz četvero sodnikov. Res da zahteva visoko število mnogo gmotnih žrtev — od strani države, in vendar moramo reči, da se znači Glaserjeva ureditev, po kateri postane navadna večina že tričetrtinska večina, za izrazito posvedočenje *favoris defensionis*.

Načela javnosti, ustnosti, neposrednosti in iskanja materialne resnice — so v Glaserjevem kazenskopravdnem postopku smotreno-spretno izvedena. Bila so prvi in glavni povod, da si je slovenski jezik pridobil dejansko veljavo v sodni dvorani. Ugotovitev dejanskih okolnosti je izključno stvar prve inštancije, kar je povsem pravilno, kajti le tisti sodnik more psihologično pravilno premotriti dokaze, pred katerim se neposredno izvedejo in to pod kontrolo strank. Glaser pa je čutil, da bi ugotavljanje dejstev v prvi instanciji utegnilo tupatam povzročiti krivico. Sledeč angleški instituciji »*new trial*« je dopustil za to možnost, da se za primer, ko ima kasacijski sodni dvor pomisleke zoper dejanske okolnosti, ki so podlaga razsodbe, dovoli v prid obtožencu izredna obnova postopanja, dà, celò takojšna oprostitev obtoženca je mogoča. Za to uredbo nas nemalo zavidajo nemški vrhovni sodniki. Imenitno sredstvo za obrazovanje enotnosti in pravilnosti judikature je podano z ničnostno pritožbo v obrambo zakona povzeto iz francoskega prava. *Favor defensionis* je prišel tudi dobro do veljave: Vgoditev taki ničnostni pritožbi sme biti obsojencu vedno le v prid, nikoli na kvar.

Te splošne poteze Glaserjevega dela kažejo pač jasno, kako smotreno je poskrbljeno v naši kazenski pravdi za to, da se kolikor moči sprečavajo krivične obsodbe.

Glaser pa se je tudi dobro zavedal pravilnosti uvodoma citiranega mnenja Savignyjevega, da je materialno pravo nekaj, kar se nujno — naravno vedno presnavlja, razvija. Za to se je odločil, sledeč tudi tu izkustvom angleško-francoskega procesa, za udeležbo lajikov pri kazenskem pravosodstvu in to v obliki porote. Glaser ni bil slep za hibe porote in jo uvedel je le radi tega, ker je bil prepričan, da je porota relativno najboljša oblika udeležbe lajikov pri kazenskopravdnem sodstvu. O skabinih *(Schöffen)* je sodil, da so vrsta juristiških diletantov in mojstrov-skaze, ki nimajo niti tenkočutne vestnosti porotnikov, niti temeljite izobrazbe juristov. »Celo tedaj«, argumentira Glaser, »ko sedi jurist zraven več nejuristov pri sodni mizi, je pač tako, da v resnici odloča jurist, vsi ostali so pa le — ničle, ki naj povzdignejo vrednost predpostavljene jim enote.« V parlamentarnih debatah je igralo vprašanje, ali porota ali večniki (skabini), precejšno vlogo. Zmagala pa je ideja porote, ker se je Hye-Gluneck, prej vnet pristaš skabinov, poslej prelevil v pristaša porote. Dobili smo torej po Glaserjevem konecptu čisto po-

roto, in če se vprašamo, ali se je njena judikatura pri nas obnesla, ni, da bi smeli vprašanje zanikati. Ne smemo seveda pri tem misliti na tupatam ponesrečene pravdoreke porotnikov, med katerimi pa niti 1 odstotek ni takih, ki bi bili storili obtožencu krivico. Za take primere je Glaser itak poskrbel odpomoči, ker je dal soglasnemu sklepu senata učenih sodnikov pravico, da razveljavijo obsodilni pravorek. Ako se je pa pravorek glasil pomotno v prid obtoženca, tolažimo se lahkó s starim pravilom, da je pač bolje oprostiti 99 krivičnežev, kakor pa obsoditi enega nedolžnega! Misliti nam pa je pri presoji vloge porote v našem kazenskem pravosodstvu na dvoje momentov.

I. Kazensko pravosodstvo naj odgovarja pravnemu pojmovanju naroda. V tem pogledu pa imamo baš v institutu porote izvrstno sredstvo za korigiranje pravosodstva, ako se oklepa preveč zakonovih črk, namesto da bi proniknilo v njegovega duhá. Narodovo pravno pojmovanje se zrcali v pravdorekih porote. Če javni obtožitelj vidi, da porotniki ponovno nočejo izreči obsodbe za gotove delikte pod gotovimi kolnostmi (n. pr. za zažig brez požara), onda pač ne išče več novih t. zv. blamaž pred porotniki, ampak v prihodnje raje opusti obtožbo. V tem dejstvu pa tiči korektiv nekakšne krutosti ali nepopularnosti našega kazenskega zakonika, pa tudi ena izmed komponent za določitev smeri, v kateri naj se giblje bodoče zakonodajstvo. Zato pa naj porotniki sami med saboj sodijo o glavnem prašanju glede krivde, povedó naj svoje mnenje po svoji vesti, brez vplivanja juristov in ne da bi morali za svoje prepričanje navajati razloge. Inače njihov pravorek ne bo odgovarjal narodni pravni zavesti in cel institut udeležbe lajikov na pravosodju nima pravega smisla.

II. Drugi moment! kateri naj razsvetli pravi pomen in važnost porote pa bi bil ta, da je v našem narodu sicer podzavestno, pa vendar globoko vkoreninjeno prepričanje o potrebi udejstvovanja lajikov pri kazenskem pravosodju. Uvodoma sem že pokazal na zgodovinska dejstva, kako je naš narod krčevito branil svoje avtonomno sodstvo za *causae minores*, da ni bil *»die dumpfhinbrütende Masse, die für das öffentliche Leben der Alpenländer nichts bedeutet«*, kakor je pisal Dr. Alfred Fischel, ampak, da je krepko branil svoje pravice nasproti vlastelinom. Še le birokratična centralizacija cesarja Jožefa je ukinula narodno sodstvo po večak, kvaternih pravdah i t. d., ostal pa je vendar še skromen rudiment lajičnega sodstva v obliki prisednikov pri naših deželnih kazenskih sodiščih do leta 1848. Institut porote po mnenju Maciejowskega, Jirečeka, Kostrenčića sploh ni izključno angleškega porekla, ampak je bil tudi med Slovani samonikel. Ko smo lani v društvu Pravnik diskutirali o načrtu za nov zakon o poroti, sprožil je sedaj že pokojni Ivan Kavčić idejo, naj se izvede plebiscit po občinskih županstvih o vprašanju, ali naj se porota održi ali odpravi. Obrnil sem se na vse štiri gg. državne pravdnike v Sloveniji in jih prosil, naj zastavijo vsem občinskim županstvom njihovega uradnega področja pismeno vprašanje, ali so za poroto ali ne.

Od skupnega števila 896 vseh občin v Sloveniji (brez Prekmurja) dobili smo 627 odgovorov. Od teh se je glasilo 564 za, 62 pa zoper poroto. Če bi smatrali vse občine, ki niso dale nobenega odgovora, za nasprotnice porote, — kar pa gotovo samo ob sebi ni pravilno —, dobili bi vendar le še 62.9% občin za poroto. Od prejetih odgovorov pa se glasi 89.8% ali skoraj $^{9}/_{10}$, torej ogromna večina za poroto! Ne prikrivam si dejstva, da je tudi politika imela pri tem plebiscitu svoje prste. Ko se je razvedalo iz dnevnega časopisja, ki je poročalo o diskusijah v društvu Pravnik, da se namerava napraviti plebiscit po občinskih županstvih, sta lani dve politični stranki pokazali jasno z resolucijami, da hočeti, naj se porota obdrži. Poleg socialnih demokratov je propagirala na zahtevo po poroti na svojih shodih osobito tudi »slovenska ljudska stranka«. Ako pa stranka, ki je odnesla od 26 mandatov v Sloveniji pri zadnjih volitvah v narodno skupščino 21 mandatov, zahteva poroto in sicer — poroto popolnoma v duhu veljajočega k. pr. reda tudi za politične kazenske zadeve, potem mislim, da je prvi predpogoj za obdržanje porote v edinstvenem kazenskopravdnem postopniku namreč, da si je narod sam želi, vsaj za Slovenijo tako eklatantno izpolnjen, da bolj biti ne more. Kajti na dlani leži, da tudi druge stranke v Sloveniji, kakor n. pr. demokratična in narodno-socialistična že po svojih programih ne morejo zaostajati za SLS stranko glede zahteve po poroti.

Iz zgodovine našega k. pr. reda vemo, da je Julijus Glaser prvotno predlagal poroto za vse province v Avstriji razen Bukovine, Dalmacije in Galicije. Naletel pa je na oster odpor baš pri parlamentarnem zastopstvu teh zapostavljenih dežêlâ in slednjič je bila sklenjena uvedba porote prav za vse dežele hkrati. Paralella z našimi razmerami leži na dlani. Imamo pokrajine, o katerih mislijo njihovi predstavitelji, da še niso za poroto zrele. Dobro! Naj se glede porote v edinstvenem kazenskopravdnem postopniku ustvari določilo, da se porota — seveda vsekakor izpopolnjena in prilagojena značaju in potrebam našega naroda, — generalno sprejme, faktično uvede pa še le tedaj, ko jo predstavitelji dotične pokrajine zahtevajo. Moja sodba je, da Slovenija ne bo ostala osamljena v zahtevi po takojšni uvedbi porote, pa tudi druge t. zv. še »nezrele pokrajine ne bodo hotele biti manj svobodoljubne in pridružile se bodo kmalu — naši Sloveniji.

Inštitut porote se še ni preživel; kakor vse kaže — celo na Japonskem so letos uvedli porotna sodišča —, usojeno mu je še dolgo življenje.

Tako vidimo, da je Julij Glaser s svojim kaznenopravdnim redon utrl pred 50 leti kazenskemu pravosodstvu pravo pot tako glede tehničke izvedbe modernih načel, kakor tudi glede možnosti aplikacije kazenskega pravosodstva na narodno pravo zavest, da je bil pravi predhodnik in glasnik Franca Klein-a, ženialnega ustvaritelja našega proslulega c. pr. reda!

Usoda je postavila našo državo na križišče orijenta in okcidenta, ali mi hočemo, da se približujemo poslednjemu. Banalen, ali večno

resničen je rek: *Justitia fundamentum regnorum*. Naj bi nam vstalo kmalu kaj mož-orjakov duha, vsaj približno kakor sta bila Julij Glaser in Franc Klein, da nam odpravijo pravni kaos in zgradé fundamente pravnega reda sploh. Potem še le postane naša domovina za res — pravna država! —

Sloboda štampe po našem ustavu.

Piše dr. Gjorgje Tasić, sveuč. profesor u Ljubljani.

Pitanje o slobodi štampe ima nesumnjivo opći kulturan značaj ne samo za politički život već i za više duhovne djelatnosti. Ona doduše danas na prvom redu može imati važnosti po politički život, ali se ne mogu strogo odvojiti političke koncepcije od naučnih: o granici se može diskutovati, jer je ona i suviše elastična. Danas se što više pojavilo gledište u nauci, da politika može imati naučnoga osnova. Danas se ne dešava, da se zabrani jedna naučna istina u prirodnim naukama, ali i dalje se još dešava, da se zabranjuju izvjesne koncepcije o društvu.

Kod nas je ustavotvorac proglasio slobodu štampe, ali je učinio jedan izuzetak, misleći, da će time osigurati egzistenciju i razvitak nove države. U ustavu je proglašena sloboda štampe sa jednim ograničenjem. To ograničenje, kao i ustav, treba da je — stalno. U prelaznim naredjenjima je učinjeno još jedno ograničenje. Ali ono nije stalno, već samo dokle zakonodavna vlast nalazi za cijelishodno, da treba da postoji. Prvo ograničenje je ustavno, pa ga može da ukine samo ustanovotvorac; drugo zakonsko, pa ga može da ukine zakonodavac. Drugo je istina učinio sam ustavotvorac, ali je istovremeno dao mogućnosti zakonodavcu, da ga zadrži ili ukine: ovo ograničenje je dakle u rukama zakonodavca.

Praktično, vrlo važno je utvrditi precizan smisao ovoga izuzetka. On se može toliko široko tumačiti, da je time, dok ovaj izuzetak važi, dovedena u opasnost sloboda štampe. A ona je, mi smo to nedavno vidjeli, postupcima policijskih vlasti kod nas odista dovedena u opasnost. Protiv takva shvaćanja ovoga izuzetka su protestovali i sami ljudi, koji su učestvovali u donošenju ustava i koji smatraju takav izuzetak kao nužnost u današnjim prilikama.[1]) Ne treba ni spominjati, kakovo su gledište zauzele opozicione političke grupe i kakav ih je revolt obuzeo. Naravno bilo je sudova, koji su stali odlučno na gledište, da se ustavni propisi tako ne mogu tumačiti (n. pr. beogradski prvostepeni varoški sud) i pokazali pri tome jedno solidno razumijevanje pravnoga metoda tumačenja.[2])

[1]) Na pr. g. dr. Laza Marković.

[2]) Treba spomenuti g. Jovičića, suca beograd. varoškoga suda, v. u »Samoupravi« od 4. kolov. 1921. članak g. dr. L. Markovića o čl. 138. ustava.

Sporne su dvije stvari: 1. nadležnost organa t. j. tko treba da donosi odluku o zabrani jednoga lista ili jedne knjige, policijska ili sudska vlast; — 2. sadržina toga izuzetka, t. j. koje slučajeve obuhvaća taj izuzetak. Kod nas je raspravljano prvo pitanje. Nesumnjivo ono je važnije nego drugo. Ali zato zadržava praktičnu važnost i drugo pitanje. I zbog toga ga treba raspravljati naročito. Ono je teorijski možda još substilnije. — Što se tiče nadležnosti, najprije su proglasili za nadležne policijske vlasti, sve dok nije došao prosvjed i od faktora, koji su sudjelovali pri donošenju ustava, i izrično naredjenje ministra policije, da se nesmije ovaj izuzetak tumačiti u tome smislu. — Što se tiče smisla, on je vrlo elastičan — i radi njegova bližega odredjenja je, kao što ćemo vidjeti, potrebno, da se pozovemo na principe metoda tumačenja.

I.

U stavu 2. čl. 13. čine se zvjesni izuzeci od slobode štampe. Dopušta se zabrana rasturanja i prodavanja novina ili štampanih spisa, koji sadrže: uvredu vladaoca ili članova kraljevskoga doma, stranih državnih poglavara, narodne skupštine, neposredno pozivanje gradjana, da silom mijenjaju ustav ili zemaljske zakone; ili sadrže tešku povredu morala. Pošto se u ovom članu kaže rasturanje i prodavanje, a ne izlaženje, to znači, da se zabrana odnosi samo na jedan broj novina, onaj koji sadrži gornje uvrede. Ovu zabranu čini kao prva instanca policijska vlast, a kao druga i posljednja (najviša) sud. Naime vlast, koja izvrši gornju zabranu, je dužna, da za 24 časa po izvršenju zabrane sprovede djelo sudu, koji je dužan, da za 24 časa osnaži ili poništi zabranu.

U čl. 138 (prelazna naredjenja) čini se još jedan izuzetak od slobode štampe. Samo dokle je prvi dobio obilježje stalnoga izuzetka, ovaj drugi je dobio obilježje privremenoga izuzetka. »Kada prestane naročita potreba, ovi se propisi mogu ukinuti zakonom«. (Čl. 138 ustava.)

I za tim još, po njemu zabranjuje se ne samo rasturanje već i izlaženje novina i štampanih spisa, koji izazivaju mržnju protiv države kao cjeline, vjerski ili plemenski razdor, a tako isto i kada posredno pozivaju gradjane, da silom mijenjaju ustav ili zemaljske zakone, samo ako se iz napisa očevidno vidi, da se njime ide na takovo pozivanje gradjana. Jer ne može se uzeti, da je izlaženje uzeto u smislu rasturanja, pošto te dvije stvari nisu jedno isto. Kada se kaže se ništa o postupku, kako se vrši zabrana, odnosno koje su se zabranjuje izlaženje, sasvim prirodno da se može zabraniti i rasturanje. Za ova djela je ustavotvorac htio da stvori oštriju sankciju nego za ona iz čl. 13. ustava.

U ovom članu se kaže, da važi propis čl. 13. stav. 2. o izvršenju zabrane, a ne kaže se, da važi propis čl. 13. stav. 1., t. j. ne kaže se ništa o postupku, kako se vrši zabrana odnosno koje su vlasti nadležne, da izvrše zabranu. I baš zbog toga otpočeo je cio pravni spor o ovom pitanju, praktički tako važnom. — Pošto se ne

kaže, da važi ovdje 2. al. čl. 13., koji govori o nadležnosti već propis čl. 13. al. 3., neki su zaključili, da je nadležna u posljednjem stepenu vlast, koja vrši zabranu t. j. policijska, a ne sudska vlast. — Na to se odmah može staviti primjedba, da mora biti po srijedi štamparska pogrješka, kad se kaže čl. 13. al. 3., pošto ta alineja o tome ne govori, već o odgovornosti lica, koja su učinila svojm spisom krivično djelo. I to je jedna očevidna štamparska pogrješka. Ali uzmimo, da i nije štamparska pogrješka, može se na osnovu pravnoga tumačenja dokazati, da i za ove slučajeve važi al. 2. čl. 13.

Ako je ustavotvorac rekao, da važi propis stava 2. čl. 13., iz toga ne izlazi samo po sebi, da je on izuzet i da prema tome svi ostali stavovi istoga člana, dakle i stav 2. ne važi. Za ovo je potrebno, da je sadržina čl. 138. takova, da iz nje proizilazi nevaženje čl. 13. u cjelini: zato nema nikakova razloga. Iz toga, što je učinjen izuzetak u pogledu sadržine, nikako ne izlazi, da je učinjen izuzetak i u pogledu nadležnosti organa. To bi značilo, da se jedan izuzetak tumači ekstenzivno. Medjutim, kao što je poznato, izuzeci se tumače restriktivno. Uzima se, da je izuzeto samo ono, što je izričnо kazano. Istina, u samom ustavu učinjeni su izuzeci u pogledu slobode štampe (čl. 13.), ali oni su pravilo za ove izuzetke u pitanju. Naime sve, što nije kod ovih izuzeto naročito prema izuzecima u čl. 13, to i dalje važi. Važi dakle propis u pogledu nadležnosti organa za presudjivanje datih štamparskih krivica. Naprotiv, kada se izvrši poredjenje ove dvije vrste izuzetka, zaključit će se ono, što je zaključio sudac (Jovičić) beogradskoga prvostepenoga suda. Razlog, koji je on naveo sasvim je logičan. Kada je sud nadležan za djela manje važnosti, onda je on nadležan i za djela veće važnosti. Ovakovo tumačenje je jedino u saglasnosti sa duhom jedne pravne države. Oni, koji uzimaju suprotno, poriču u stvari ono, što pravnu državu čini pravnom. Oni stavljaju državu toliko iznad pojedinaca, da o pojedincu čak i ne vode nikako računa. Samo tako se može objasniti, da oni mogu zaključiti, da za krupnija krivična djela bude nadležna policijska vlast. Njihov je cilj što efikasnija i brža sankcija bez obzira, da li time ne će biti povrijedjena prava pojedinca.[3])

[3]) Medjutim ima nesumnjivo izuzetaka, koje treba drukčije tumačiti. Ali to su izuzeci, koji su to samo prividno. Danas, na pr. princip jednakosti pred zakonom se ne vrijedja, ako parlamenat nekome da po izuzetku penziju ili državnu pomoć. Naprotiv to može zahtijevati ovaj princip s obzirom na naročitu vrijednost jednoga lica. Ali kada se jednom licu to dâ, onda je dužnost, da se dâ i drugom licu, koje ima istu vrijednost. U svim slučajevima, u kojima jedno opće pravilo može da dobije različite oblike prema cijeljishodnosti, svaki od novih različitih oblika, koji se pojave, ne znače izuzetak od pravila. U svim slučajevima, u kojima se stvara novo pravno pravilo, — to se dešava često, gdje su u pitanju osnovna pravila, koja obično zakon izrično ne reguliše, prva rješenja u smislu novoga pravnoga pravila nisu izuzeci prema starijemu, već potvrdjivanje novoga pravnoga pravila.

Ali čl. 138. nije izuzetak samo po sadržini, nego i po tome, što se nalazi u prelaznim naredjenjima. To se vidi po tome, što ovaj član važi privremeno, dokle ga ne ukine običan zakonodavac. Prelazna naredjenja, pošto imaju za cilj, da učine prelaz od jednoga pravnoga stanja u drugo, novo, kakovo je postavio novi ustav (ili nov zakon), mogu biti samo privremeno u suprotnosti sa novim ustavom; možda je bolje reći, samo prividno ili samo trenutno. To su izuzeci učinjeni iz praktične nužde, da se što racionalnije, naročito sa što manje perturbacije u odnosima, realizira nov ustav (ili nov zakon).

To su dakle pravna pravila, koja imaju za cilj što racionalnije realizovanje novoga prava s obzirom na staro. U tome cilju njih se tiču, ako su to prelazna naredjenja ustava, pravila, koja mogu da ostanu, i kada se donese nov ustav t. j. da utvrde, kada stari zakoni nisu u protivrječnosti sa novim ustavom. Njih se tiču zatim ona pravna pravila, koja se ne mogu odmah ostvariti zbog svoje prirode t. j. koja moraju da ostanu privremeno (na pr. da bi se izvršila organizacija jednoga državnoga organa, potrebno je, da se prethodno izvrši organizacija koga drugoga). Njih se tiče i direktno, kako će se izvršiti prelaz od jednoga zakona ka novomu (donetom po novom ustavu na mjesto staroga) s obzirom na odnose zasnovane po starom, t. j. ona regulišu pitanje o povratnoj sili zakona u onim granicama, koje je postavio ustav.

U prvom slučaju je po srijedi nemogućnost neposredne primjene jednoga zakona. Ali zato on ne gubi ništa u važnosti: odmah se preduzimaju mjere, da se uklone te nemogućnosti i naskoro stupa na snagu nov zakon. Ne može dakle biti nikako riječi o suprotnosti izmedju novoga zakona i prelaznih naredjenja, — prije o njihovu skladu. U drugom slučaju se ukratko potvrdjuje pravilo, da prelazna naredjenja ne mogu biti u protivurječnosti sa novim zakonom. I tek u trećem slučaju mogu se učiniti izvjesni izuzeci. Ali niti izuzeci u stvari nisu u protivrječnosti sa novim zakonima. Oni daju staromu zakonu ono, što mu odista pripada, a ništa ne oduzimaju novomu. U tom slučaju imamo samo pravično i cijeljishodno razgraničenje sfere dvaju zakona.

Ali prelazna naredjenja, naročito kod ustava, mogu da sadrže i prava ograničenja novoustanovljenih propisa. Naravno da ta ograničenja mogu trajati samo privremeno. I to: jedan put je njihovo trajanje odredjeno po vremenu (direktno ili indirektno, time što je uslovljeno stvaranjem kakove druge pravne institucije), ili je ostavljeno zakonodavcu, da ih jednoga dana po svojem nahodjenju ukine. Na ovaj drugi način je odredjena privremenost izuzetka u čl. 138, o kojemu je ovdje riječ.[4])

[4]) Ovakov način odredjenja privremenosti nije strogo logički: ustavotvorac stvara jedan izuzetak, čiju egzistenciju uslovljava voljom običnoga zakonodovca, — koji ga dakle može odmah i ukinuti, čim je donešen. Na stranu što se ustavotvorna skupština pretvorila u zakonodavnu, ovo je i inače praktično, pošto nije

Kako je cilj, prelaznih naredjenja ostvarenje novoga ustava ili novoga zakona, to ih treba uvijek, kada god su ograničenja prema njima (novomu ustavu ili zakonu), tumačiti r e s t r i k t i v n o. U ovom slučaju dakle ima se uzeti, da važe obični ustavni propisi, propisi iz ustava, što se tiče nadležnosti organa u pogledu štamparskih krivica. Sud je dakle nadležan kao instanca, koja osnažava ili uništuje zabranu lista ili štampanoga spisa.[5])

II.

U pogledu sadržine ovdje je po srijedi možda još delikatniji problem. — Iz toga, što je ovaj član pravi izuzetak i pri tome još kao izuzetak, koji spada u prelazna naredjenja, izlazi, da ga treba tumačiti restriktivno, kao što je već rečeno — i da mu treba, u toliko prije, što je uz to po svojoj sadržini neodredjen, dati što u ž i smisao. Izmedju opasnosti, da se izuzetak proširi na račun općega pravila, i opasnosti, da se suzi, treba izabrati ovo drugo. U ostalom zakonodavcu stoji uvijek na raspoloženje, da interpretira pravilno takov član ustava. I zato, ako treba birati u jednoj državi, koja pretenduje, da je pravna, izmedju prava države i prava pojedinaca, treba izabrati ovo drugo.

Ali ovo nam nikako ne daje ništa pozitivno u p o g l e d u s m i s l a o v o g a č l a n a. Prema čemu će se imati da odredi minimum i maximum? Gdje je ta čvrsta tačka, na koju se možemo osloniti? — Pri tome ovdje je po srijedi još jedna vrlo važna stvar.

i z v j e s n o, da će ga zakonodavac odmah ukinuti, te može i duže trajati. Ono pak, što je praktično, u pravu je logično.

[5]) Ustavotvorac može prelaznim naredjenjima toliko i tako ograničiti pravila iz ustava, da ona u stvari ukidaju ta pravila. On to može i samo onaj, koji tumači ustav i prelazna naredjenja, treba da je svjestan toga, da je ustavotvorac protivrječan i da će imati da primjenjuje kao ustav prelazna naredjenja, koja imaju direktnu važnost za organe. U stvari dakle ustav su prelazna naredjenja. Tu ima još i drugih posljedica ovakva ponašanja ustavotvorca, ali mi ih moramo ostaviti na stranu. — Prelaznim naredjenjem se ustavotvorna skupština pretvorila u zakonodavnu. Je li to mogla. Izvjesno je, da nema pojma materijalnoga ustava, koji bi vezivao ustavotvornu skupštinu u njenom radu: ona može regulisati i materije, koje se inače regulišu zakonom, ili koje se mogu i treba (iz cijeljishodnosti) da regulišu zakonom. Ali može li ustavotvorna skupština da donosi zakone u formalnom smislu? Od Rusoa do danas se provlači gledište, da je ustavotvorna skupština može uzeti sve vlasti, da je dakle neograničena. Ali medjutim mislimo, da se ustavotvorna skupština ima po donošenju ustava da dovede u saglasnost sa ustavom, koji je donijela: u jednoj modernoj, pravnoj državi ustavi se karakterišu time, da su nadležnosti organa odijeljene; u saglasnosti s tim bi bilo, da je ustavotvorna skupština u svojoj nadležnost ograničena samo na donošenje ustava. — No ipak mislimo, da se ona može p r e t v o r i t i u zakonodavnu i u ovom slučaju ona je već postala ograničena, jer za nju važe ona pravila, koja važe za druge obične skupštine i za to nema nikakove opasnosti ni u kojem pogledu, medjutim eventualno može biti praktično potrebno.

Član 138. ustava se odnosi na pojave, kojima čovjek može gospodariti samo relativno, samo u izvjesnoj mjeri, na psihičke i socijalne pojave, koje se javljaju i nezavisno od pojedinačne volje, ako ne i od ljudske, na pojave uslovljene cjelokupnim ustrojstvom društvenim, sklopom jedne države, istorijom te države i naroda i plemena, koja čine tu državu. Član 138. zabranjuje širenje mržnje štampom protivu države kao cjeline, vjerski ili plemenski razdor.

Ja vjerujem u moć ljudske svijesti. I vjerujem da se i nacionalnost, kada postoje već objektivni uslovi, može i svijesno izgraditi. Ali svijest ima svojih granica: ona je zavisna od sviju faktora, koji djeluju u jednom društvu i jednom narodu. Ona je jedan od faktora u izgradnji nacionalizma. Zakonodavac, zabranjujući širenje ovakove mržnje, treba da ima u vidu ovu činjenicu. A pravna nauka to i pretpostavlja. Ona polazi od toga, da zakonodavac radi nacionalno, na prvom mjestu da radi ono, što mu je moguće i da nikako ne zahtijeva ono, što je nemoguće.

Kada su prema tome u pitanju aktivnosti, uslovljene društvom, onda ih pravna nauka tumači restriktivno. To dolazi od toga, što pravni poredak po svojoj prirodi ima jednu granicu: pravo svojom prinudom može djelovati samo u izvjesnoj granici na spontane društvene pokrete.[6]) Organi sudski ovim nikako ne izlaze iz granica svoje funkcije. Oni i ovoga puta samo tumače ono, što stoji u zakonima, odnosno u ustavu, zapisano. Cijela je stvar u tome, kako oni imaju da tumače zakone i ustave, kada oni regulišu pojave takove vrste, koje smo nazvali socialnima. Po našem mišljenju na ovom primjeru se vidi, kako suci treba da imaju jedan odredjen pojam o pravu, jedno odredjeno shvaćanje o njegovoj prirodi, cilju i domašaju; — riječju, kako je potrebno filozofskopravno obrazovanje.

Da se ovo bolje razumije, navest ćemo prije, no što predjemo na naš slučaj, jedan primjer. Srpski krivični zakonik u čl. 103. predvidja kao krivično djelo klasnu mržnju. Što znači klasna mržnja? To može da znači ugušenje radničkog pokreta uopće, ne samo socijalističke partije i istovremeno svake socijalne reakcije. I Bog te pita, kako se još ne bi moglo protumačiti. I kada bi srpski sudovi tumačili široko ovaj član, ne bi bio potreban vladi nikakav zakon o zaštiti države. Sudovi nisu tako tumačili taj član i nisu ga mogli ni sada tako tumačiti. Razlog za to su mogli naći u raznim zakonima, kojima se priznaje socijalistička pa i komunistička partija za jedno vrijeme. (Mogli su ga naći u ustavu, kad bi njihovo bilo, da cijene ustavnost). Ali oni su ga bez sumnje našli više ili manje svijesno u socijalnoj apsurdnosti zabraniti mržnju klasnu. U tom smislu su u toku vremena oni tumačili ovaj član i da li je on uopće imao praktične primjene, kao i to kada je postao taj član i u kom je cilju donešen — u to ovdje ne možemo ulaziti. Za nas je važno, da su mu sudovi dali danas uzak smisao.

[6]) O ovoj granici ima da se vodi računa i pri mnogim drugim pitanjima, tako n. pr. pri verificiranju mandata treba voditi računa o granicama pritiska čisto psihološko socijalnoga prema pravnomu ili državnomu.

U čl. 138. ustavotvorac zabranjuje izazivanje mržnje štampom protiv države kao cjeline, vjerski i plemenski razdor naročito i prije svega nemaju li i socijalnoga uzroka? Za državu, koja se gradi nema većih opasnosti od ovih. Ali naš zadatak ovdje nije, da diskutujemo o mjerama, koje bi trebala da država preduzme u svoju odbranu, i prema tome je li ovo sredstvo dobro, kao što ne ćemo govoriti o moći, koju ima štampa u društvu i od kuda se pojavljuje mržnja u štampi (je li onda iz naroda ili iz izvjesnih samo društvenih krugova). Mi ćemo samo iz toga izvesti zaključak u pogledu tumačenja, što je mržnja u svim svojim oblicima i u svim svojim spoljnim manifestacijama socijalna pojava, dakle nešto što se ne može svesti isključivo na svijest i volju. Mi ćemo dakle primijeniti onaj stav pri tumačenju, po kome treba zakone sa socijalnom sadržinom što uže tumačiti.

Sa ovakova gledišta o tumačenju, zabrane u čl. 138 u., što se tiče njihove sadržine, ovako izgledaju. Prvo može se odmah reći, da se ove zabrane odnose na volju, a ne na razum t. j. na akta upravljena direktno na to, da utiču na volju, a ne na razum, na dokazivanje jedne naučne istine, istinitosti jednoga fakta. Ove zabrane se dakle mogu odnositi samo na spise, koji su politički, a ne koji su naučni. Istina, naučni spisi mogu izazivati otkrićem izvjesnih fakata mržnju protivu države ili jednoga plemena protiv drugoga. Ali ona će to izazvati, kao što to izaziva ovaj ili onaj fakt sam po sebi. Kada je samo konstatovanje tih fakata, ako je ko kriv, kriva su fakta, odnosno oni ljudi, koji su stvorili ta fakta, a ne nauka, koja ima ulogu pasivnoga posmatrača. Zabraniti naučno konstatovanje značilo bi zatvoriti oči ljudi, da gledaju, načiniti ih slijepima. Na to medjutim nema prava nikakva vlada na svijetu, niti to može.

Pitanje je samo u tome, da li je takav naučni rad, napisan odista po metodu naučnom i u cilju konstatovanja činjenica. Nije isključeno, da naučni rad bude prerušen politički spis. Politički spis se pak normalno može poznati po spoljnim znacima (mjestu i načinu). Ali ponekad mora se ispitivati i unutrašnji: krajnji cilj. U sve suptilnosti, koje se mogu javiti, ovdje ne ćemo ulaziti. Sumarno, ova sadržina je zabranjena u političkim člancima. Naravno da ne pretendujemo na iscrpnost, jer nju može da dade jedino dugo praktično iskustvo, niz raznih konkretnih slučajeva.

Čl. 138 zabranjuje izazivanje mržnje protiv države kao cjeline, vjerskoga ili plemenskoga razdora, posredno pozivanje gradjana, da silom mijenjaju ustav ili zemaljske zakone.

Ove se stvari mogu svesti na dvije: 1) izazivanje rascjepa jedinstva državnoga odnosno narodnoga; 2) izazivanje protiv države kao takove.

Po našem mišljenju ove činjenice bi izazvale rascjep: 1. lažna tvrdjenja fakata uslijed velikog nehata ili namjerno (ali ne pogrješno presudjivanje fakata), 2. dokazivanje, da je jedno pleme prigrabilo premoći političke, financijske i sve, koje su vezane za državnu akciju stvorene državom, jer to danas nesumnjivo

izaziva mržnju i 3. takovo pisanje po tonu, da draži protiv zajedničke države, direktno u smislu rascjepa.

Ove pak stvari se imaju smatrati kao radnja protiv države kao takove. Čl. 138. zabranjuje posredno pozivanje gradjana, da silom mijenjaju ustav ili zemaljske zakone.[7]

Ovo se može protumačiti u najširem smislu — i ko zna šta nije onda. Ali čl. 138. je stavio jedno ograničenje: potrebno je, da se iz natpisa očevidno vidi, da se njime ide na pozivanje gradjana. To bi značilo, da natpis treba neposredno (u ovoj ili onoj formi, u aluziji, figurativno ili neposredno) da poziva na to, da se silom mijenja ustav ili zakoni. On treba da sadrži misao, da treba silom promijeniti ustav. Jer kada se može inače iz jednoga natpisa vidjeti očevidno? Prema tome, ne postoji tako velika razlika, kako izgleda na prvi pogled, izmedju neposrednoga i posrednoga pozivanja. Razlika će biti u ovom pogledu, što će natpis obično u zaobilaznoj formi pozivati na nasilnu promjenu.

Što se tiče sadržine spisa on može sadržati ova tvrdjenja poredjana postepeno. 1. Treba raditi protiv ovoga stanja. 2. U našoj zemlji ne treba da bude duže ovakvo stanje. 3. U našoj zemlji je neizdrživo. 4. U našoj zemlji ne može biti mir i t. d. Po našem mišljenju u prvom slučaju treba uzeti, da postoji protivpravno djelo, jer samo onda postoji pozivanje na akciju (treba raditi). U svim drugim slučajevima, daje se samo jedan sud, jedna kritika na sadašnje stanje. Ne samo dakle da se pod ovaj član ne mogu podvesti naučni, već ni svi politički članci. Ovaj član ustava je od onih članova, koji imaju jedan istorijski značaj za formiranje jugoslovenske države i socijalno stanje, u kome se nalazimo, pa i ako prolaznoga karaktera, i ako ga sam ustav obilježuje kao takov, vrijedi se zadržati na njemu. Pravna nauka pak pred sobom je imala jedan vrlo suptilan zadatak.

Jedna praznina u izbornom zakonu.

Priopćio **dr. R. Šlumpf**, odvjetnik u Garešnici.

Bio sam predsjednikom biračkog odbora u Pašijanu, pa kada sam prema § 52. izb. zak. predao povjerenstvu uvjerenje opć. poglavarstva u Garešnici, da sam uveden u stalni birački spisak općine Garešnica i izvršio moje glasanje, prijavio se je meni dodijeljeni općinski pisar M. i pokazao biračkom odboru takodjer uvjerenje iste općine Garešnica, da je i on uveden u stalni birački spisak svoje općine, te htio glasati, nu jer po gore spomenutoj zakonskoj ustanovi smiju tako u drugom biračkom odboru glasati samo predsjednici biračkih odbora, nisam u sporazumu s ostalima članovima toga biračkoga odbora pristao, da i općinski pisar iz Garešnice u Pašijanu glasa.

[7]) Neposredno zabranjuje čl. 13.

Obrazložo sam to time, da je po zakonu samo predsjedniku slobodno kod drugoga biračkoga odbora glasati, kako to zakon naročito i iznimno u § 52. propisuje i jer § 63. ibid. propisuje, da se predsjednik biračkoga odbora imade uvjeriti, da li je birač u stalni birački spisak uveden, a jer je rečeni općinski pisar M. prema uvjerenju unešen u spisak općine Garešnica, to se, jer kod biračkoga odbora u Pašijanu ne predleži birački spisak općine Garešnica, već samo spisak za sela Pašijan, Popovac Prokop i Mlinska, nije predsjednik mogao uvjeriti o tom, da je uistinu rečeni pisar M. u tom biračkom spisku općine Garešnica uveden, na koje obrazloženje je cijeli odbor pristao. I ako je to strogo po zakonu osnovano, ipak držim, da je time krivo učinjeno rečenomu pisaru, ali toj nepravdi kriv je sam izborni zakon, koji naročito samo predsjedniku biračkoga odbora dozvoljuje, da može i pred drugim biračkim odborom glasati. To je morao zakonodavac predvidjeti, što se vidi iz okolnosti, što općina imade biračkomu odboru dati pisara. Ako je taj pisar uveden u biračkom spisku svoje općine, a mora poći kao pisar biračkomu odboru, koji nije u središtu te upravne općine, to je jasno, da i taj pisar može i mora glasati kod drugoga biračkoga odbora, kojemu je dodijeljen, samo ako doprinese uvjerenje, da je u biračkom spisku svoje općine upisan.

Inače se tako lahko može dogoditi, da glavar (načelnik općine) može pisara, za koga misli i drži, da bi drugačije glasovao, nego li je to u volji načelnika općine, dodijeliti drugomu biračkomu odboru, samo da ga liši prava glasati.

Iznašam ovaj slučaj, da se nedostatak u izbornom zakonu ispravi, pa da se kod budućih izbora takovo što ne dogodi.

Zakonodavstvo.

Nacrt osnove revidiranoga općega gradjanskoga zakonika.

Sastavio I. Maurović.

Kratice:

Hrv. t. = hrvatski tekst općega austr. gradj. zakonika od 29. XI. 1852; priredio Spevec (1899.)

Arangj. = Arangjelović-ev prijevod austr. gradj. zakonika. Izdanje »Arhiva« za pravne i društvene nauke (1906.)

N. = Novele k austr. gradj. zakoniku (car. nared. od 1914., 15. i 16.)

D. l. = List drž. zakona za kraljevine i zemlje zastupane u carev. vijeću.

*) Uvodne napomene o tom vidi u »Mjesečniku«, br. 3. ex 1923. (»Nekoliko riječi o reviziji opć. gradj zakonika«). Obrazloženje pojedinih paragrafa biti će publicirano odmah iza teksta gornjega nacrta. Promjene učinjene na tom nacrtu sa strane komisije stalnoga zakonodavnoga savjeta, biti će, ako taj savjet na to privoli, priopćene naknadno.

Njem. z. = njemački gradj. zakonik.

Š. = švicarski zakonik.

S. ili Hrv. osnova = vladina osnova o »djelomičnom preinačenju i popunjenju naredjenjâ opć. gr. zakonika.« Zagreb 1917. Izradio S. Sova.

Ug. o. = ug. osnova (njemački prijevod ex 1914.)

Mudr. = Mudrovčićeva »osnova prevoda opć. gradj. zakonika«. Zagreb 1902.

Ivek. = Ivekovićev (Broz-Ivković) »Rječnik hrvatskoga jezika« Zagreb 1902.; 2 sveska.

Maž. = Vl. Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povjesni rječnik. Zagreb 1903.

Stulli. = Joakima Stulli Dubrovčanina Rječosložje. Dubrovnik 1806.

Term. rj. = terminološki rječnik (Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs. Wien 1853.)

Mj. = »Mjesečnik« pravničkoga društva u Zagrebu.

Tekst preuzet iz austr. novele jest podcrtan.

Stvarne razlike ovoga teksta od noveliranoga austr. teksta štampane su kurzivom.

Ono što je u tekstu nacrta u uglastim zaporkama, mislim da bi se moglo izostaviti. Prazne uglaste zaporke [ ] znače, da se na dotičnom mjestu jedna ili više riječi, iz novel. austrijskoga ili staroga hrv. teksta, i mad u naprosto izostaviti.

Opći dio obveza (Drugi dio, drugi razdio §§ 859.—937. i treći dio §§ 1342.—1450.).

DRUGI DIO.

Drugi razdio.

O osobnim pravima na stvari.

Sedamnaesto poglavlje.

O pogodbama u opće ter o javnom obrečenju nagrade.

Temelj osobnih prava na stvari.

§ 859. Osobna prava na stvari, po kojima je jedna osoba obvezana drugoj na činidbu, osnivaju se ili na *pogodbi* ili na pretrpljenom oštećenju ili *na drugim u zakonu osnovanim razlozima.*

§ 860. *O pravu na naknadu štete govori se poglavito u tridesetom poglavlju. Osobna prava na stvari temeljem drugih u zakonu osnovanih razloga (§ 859.) navedena su na svojim mjestima: pravo iz javno obrečene nagrade naročito na koncu ovoga poglavlja.*

Sklapanje pogodbe.

§ 861. Tko očituje da hoće na nekoga prenijeti svoje pravo, to jest, da će mu nešto dopustiti, nešto dati, nešto za njega učiniti, ili radi njega nešto propustiti, taj čini obećanje; ali ako drugi to obećanje valjano prihvati, tad suglasnom voljom obiju strana nastaje pogodba.

Dok traju pregovori i dok obećanje još nije učinjeno, ili nije unapred ni poslije prihvaćeno, dotle ne nastaje nikakva pogodba.

§ 862. (N.). Obećanje (ponuda) mora se prihvatiti unutar roka, što ga je odredio ponudilac. U pomanjkanju toga roka mora se ponuda učinjena prisutnoj osobi ili s pomoćju telefona od jedne osobe drugoj, prihvatiti odmah, a ponuda inače odsutnoj osobi učinjena najdulje do časa, kad ponudilac u pretpostavci, da je njegova ponuda pravodobno stigla, smije očekivati pravodobno i uredno odaslani odgovor; inače ponuda prestaje. Prije nego li mine rok za prihvat, ne može se poreći ponuda. Ponuda ne prestaje ni onda, ako jedna strana umre ili postane djelatno nesposobna tečajem roka za prihvat, koliko ne proizlazi iz okolnosti, da je ponudilac drugo htio.

§ 862a. (N.). Prihvat je učinjen pravodobno, ako je očitovanje stiglo ponudiocu unutar roka za prihvat. Usuprot zakašnjenja je pogodba ipak sklopljena, ako je ponudilac morao opaziti, da je prihvatno očitovanje pravodobno otposlano, *a ipak nije prihvatniku zakašnjenje odmah javio.*

§ 863. (N.*) Kada se po naravi posla ili po prometnom običaju ne može očekivati izričito očitovanje prihvata, ugovor je sklopljen, ako se ponudi unutar roka za to odredjenoga ili okolnostima primjerenoga u istinu udovolji.

§ 864. (N.*) Svoju volju možemo očitovati ne samo izrijekom riječima i znacima opće primljenim, nego i mučke takovim djelanjima, koja — po rasudjenju svih okolnosti — ne daju nikakvoga razumnoga razloga sumnjati o tom.

U pogledu značenja i djelovanja djelanja i propusta treba uzeti u obzir običaje i navade, što vrijede u prometu sa poštenim ljudima.

Potrepštine valjane pogodbe:

1) Sposobnost osobâ:

§ 865. Tko nema razuma, kao i dijete ispod sedam godina, nesposoban je učiniti obećanje ili ga prihvatiti. Ine osobe nasuprot, koje zavise od oca, tutora ili skrbnika, mogu istina prihvatiti obećanje učinjeno samo u njihovu korist; ali ako prihvaćaju koji teret skopčan s obećanjem, ili same nešto obećavaju, valjanost pogodbe zavisi redovno od privoljenja zastupnika ili zajedno i od suda prema propisima u trećem i četvrtom poglavlju prvoga dijela. Dok nije dano ovo privoljenje, druga strana ne može odustati, ali može tražiti, da se odredi primjereni rok za očitovanje.

*) U austr. noveli druga numeracija.

§ 866. Tko lukavim načinom predstavlja, da je sposoban sklapati pogodbe i time vara drugoga, koji se o tom nije mogao lako obavijestiti, obvezan je dati zadovoljenje.

§ 867. Što se traži za valjanost pogodbe sa kakvom općinom, koja stoji pod osobitom skrbi javne uprave (§ 27.) ili s njezinim pojedinim članovima i zastupnicima, sadržano je u njezinom ustavu i u političkim zakonima. (§ 290.).

§ 868.

Vacat.

2) Pravo privoljenje.

§ 869. Privoljenje na pogodbu mora da se očituje slobodno, ozbiljno, odredjeno i razumljivo. Ako je očitovanje nerazumljivo, sasvim neodredjeno, ili ako prihvatimo obećanje pod drugim odredbama, a ne pod onima, pod kojima je učinjeno; ne nastaje pogodba. Tko se služi nerazgovjetnim izrazima, da prevari drugoga, ili preduzima prividno djelanje, dati će zadovoljenje.

§ 870. (N.) Koga je druga strana lukavštinom ili strahom nepravednim i temeljitim (§ 55.) navela na pogodbu, taj nije obvezan držati se pogodbe.

§ 871. (N.) Ako je jedna strana bila u bludnji o sadržaju *svoga* očitovanja [], a ta se bludnja tiče glavne stvari ili bitne njezine kakvoće, na koju je namjera osobito upravljena i očitovana bila, tada ne nastaje za nju nikakva obveza, ako je bludnji dala povod druga strana, ili joj je bludnja iz okolnosti u oči udariti morala [].

§ 872. Ali ako se bludnja ne tiče ni glavne stvari, niti bitne njezine kakvoće, nego sporedne okolnosti; pogodba ostaje na snazi, koliko su obje strane pristale na glavni predmet, a za sporednu okolnost nisu očitovale, da je osobito hoće i namjeravaju; no zavedenomu pripada od onoga, koji ga je zaveo, primjerena naknada.

§ 873. Ista ova načela imaju se uporavljivati i na bludnju u osobi onoga, komu je učinjeno obećanje; koliko pogodba bez te bludnje ne bi ni napravljena bila, ili ne bi bila napravljena na taj način.

§ 874. Svakako mora onaj, koji je lukavštinom ili nepravednim strahom uzrokovao pogodbu, dati zadovoljenje za štetne posljedice.

§ 875. (N.) Ako je tko treći jednu od pogodbenih stranaka sklonuo na pogodbu lukavštinom ili strahom nepravednim i temeljitim, ili je dao povod očitovanju učinjenom u bludnji; pogodba je valjana. Samo u slučaju, ako je druga strana udioničtvovala u djelanju trećega ili je o njemu očito znati morala, uporavljivati će se §§ 870. do 874.

§ 876. (Š.) *Ako kod sklapanja ponude bude ponuda ili prihvat krivo saopćen po glasniku ili na drugi način, uporavljivati će se primjereno propisi o bludnji.*

§ 877. Tko traži, da se radi pomanjkanja privoljenja ukine pogodba, mora i sve vratiti, što je iz takove pogodbe u svoju korist dobio.

3) mogućnost i dopustivosti; (N.)

§ 878. (N.) Što je upravo nemoguće, ne može biti predmet valjane pogodbe. Ako je moguće i nemoguće uglavljeno, pogodba ostaje u prvom dijelu valjana, već ako iz nje proizlazi, da se nijedna točka ne može razlučiti od druge. Tko je kod sklapanja pogodbe za nemogućnost znao ili znati morao, treba da drugoj stranci, ako i za ovu ne vrijedi isto, naknadi štetu, koju je pretrpjela pouzdavajući se u valjanost pogodbe.

§ 879. (N.) Ništetna je pogodba, koja se opire zakonskoj zabrani ili dobrim običajima.

Osobito su ništetne ove pogodbe:

1. Ako je što uglavljeno za staranje, da dodje do ženidbe;

2. *ako pravni zastupnik uglavi za sebe odredjenu nagradu, što će se primiti parnice, ili prekupi povjerenu mu parnicu;*

3. ako nasljedstvo ili zapis, kojemu se nadamo od treće koje osobe, otudjujemo još za života te osobe;

4. ako jedna stranka izrabljuje stisku, *nerazboritost*, lakomislenost, *zavisnost ili* neiskustvo *druge stranke*, pa si daje obećati ili *pak prima za sebe ili za koga trećega za* činidbu protučinidbu, čija imovinska vrijednost, vrijednost činidbe *prema prilikama toga slučaja neobično nerazmjerno nadmašuje.*

5. *Ako se netko obveže, da ne će doći na javnu dražbu ili da se pri njoj ne će nadmetati, ili će se nadmetati samo do odredjene visine, ili inače po datom nekom mjerilu.*

§ 880. Ako je predmet, o kojem je sklopljena pogodba, povučen iz prometa prije nego li je predan, onda je to toliko kao da pogodba nije bila sklopljena.

§ 880a). (N.) Ako tko obeća drugomu, da će mu treći učiniti činidbu, vrijedi to kao obrečenje, da će se kod trećega zauzeti; ali ako se ujamči za uspjeh, odgovara za puno zadovoljenje, ako činitba trećega izostane.

Pogodbe u korist trećima.

§ 881. (N.) Ako si je tko dao obećati, da će se trećemu učiniti činidba, može tražiti, da se trećemu to čini.

Da li i u kojem slučaju stječe i treći neposredno pravo tražiti od obećaoca ispunjenje, prosudjivati će se iz uglavka i naravi ter svrhe pogodbe. [U dvojbi stječe treći to pravo, ako činitba ima da bude poglavito njemu na probitak].

Pravo na činidbe, što ih je kod ustupanja dobra obećao preuzimalac u korist trećemu, smatra se da je ovaj stekao — ako nije drugačije uglavljeno — sa predajom dobra.

§ 882. (N.) Ako treći odbije pravo stečeno pogodbom, smatra se da to pravo nije stečeno.

Prigovori iz pogodbe pripadaju obećaocu i protiv trećega.

Forma pogodbâ.

§. 883. Pogodba se može načiniti usmeno ili pismeno; pred sudom ili van suda; sa svjedocima ili bez njih. Ova različnost u formi ne čini, osim slučajeva odredjenih u zakonu, što se obvezatnosti tiče, nikakve razlike.

§ 884. (N.) Ako su stranke za koju pogodbu pridržale uporabu odredjene forme, predmnijeva se, da ne će biti obvezane, dok se ne ispuni ta forma.

§ 885. (N.) Ako istina još nije napravljena formalna isprava, ali je ipak napravljen i od stranaka potpisan sastav vrhu glavnih točaka (punktacija), to se već ovakovim sastavom osnivaju ona prava i obveze, koja su izrečena u njem.

§ 886. (N.) Pogodba, koja po zakonu ili voljom stranaka ima biti pismena, sklopljena je, kada ju potpišu stranke ili — ako ne umiju ili[1]) radi mana ne mogu pisati — kada stave svoj rukoznak legalizovan po sudu ili javnom bilježniku ili kada stave svoj rukoznak pred dva svjedoka, od kojih je jedan potpisao ime stranke. Pismeno sklapanje pogodbe nadomješta pismeni[2]) akt učinjen po sudu ili po javnom bilježniku. Pačinjavanje vlastoručnoga potpisa mehaničkim putem dostaje samo ondje, gdje je to u poslovnom prometu običajno.

§ 887. *Ako je o pogodbi napravljena isprava, nema se nimalo gledati[3]) na usmene uglavke tobož učinjene u isto vrijeme, ali se ovi ne slažu s ispravom, ili sadržavaju nove dodatke.*

Zajednička obvezatnost ili ovlaštenje.

§ 888. Ako dvije ili više osoba obećaju nekomu isto pravo na stvari ili ga prihvaćaju od njega, tražbina i dug dijele se po načelima o zajednici vlasnosti.

§ 889. Osim slučajeva odredjenih u zakonu odgovara dakle od više sudužnika djeljive stvari svaki samo za svoj dio, a isto se tako od

[1]) ili su radi mana nesposobne pisati — »unfähig sind«.

[2]) pismeno zasvjedočenje.

[3]) uzimati obzir na to što se tvrdi, da postoje i usmeni uglavci učinjeni u...

više dionika djeljive stvari mora svaki zadovoljiti sa dijelom, koji mu pripada.

§ 890. Ako se naprotiv radi o nedjeljivim stvarima, može ih vjerovnik, ako je on jedini, tražiti od svakoga[1]) sudužnika. Ali ako je više vjerovnika, a samo jedan dužnik, onda ovaj nije dužan izdati bez osiguranja stvar samo jednomu suvjerovniku;[2]) on može potjerivati, da se svi suvjerovnici slože, ili iskati, da se stvar čuva kod suda.

Korealnost.

§ 891. Obećaje li više osoba jednu ter istu cijelost[3]) nerazdijelno na takav način, da se jedan za sve a svi za jednoga izrijekom obvezuju, svaka pojedina osoba odgovara za cijelost.[4]) U tom slučaju ovisi od vjerovnika, hoće li tražiti od svih ili od nekih sudužnika cijelo ili dijelove, koje on odabere, ili hoće to od jednoga jedinoga tražiti. I nakon podignute tužbe ostaje mu [ako je od nje odustao] ovaj izbor, i ako ga koji sudužnik samo dijelom namiri, može ostatak tražiti od ostalih.

§ 892. Ako je naprotiv tko obrekao nekolicini osoba jednu te istu cijelost i ako su ove izrijekom bile ovlaštene, da je nerazdijelno traže, mora dužnik dati cijelo onomu od tih vjerovnika, koji to prvi zaište.

§ 893. Čim je jedan sudužnik platio vjerovniku cijelo, ne smije ovaj od ostalih sudužnika ništa više tražiti; a čim je jedan suvjerovnik od dužnika potpuno namiren, nemaju više ostali suvjerovnici nikakav zahtjev.

§ 894. Sudužnik ne može time, da se prema vjerovniku[5]) podlaže težim uvjetima, nanijeti ostalima nikakve štete, a oprost ili oslobodjenje, koje jedan sudužnik za svoju osobu dobije, ne koristi ostalima.

§ 895. U koliko izmedju više suvjerovnika, kojima je nerazdijelno obrečena ista cijelost, onaj, koji je dobio cijelu tražbinu, odgovara ostalim vjerovnicima, ima se odrediti po osobitim pravnim odnosima, koji postoje medju suvjerovnicima. Nema li takvoga odnosa, jedan drugom nije dužan dati račun.

§ 896. Sudužnik nerazdijelno obvezan, koji je cijeli dug platio iz svoga, ovlašten je, da mu i nije ustupljeno pravo, tražiti od ostalih naknadu, i to, ako nema osobitoga odnosa medju njima, na jednake dijelove. Ako je koji od njih nesposoban obvezati se, ili ako ne može udovoljiti svojoj obvezi, moraju njegov dio takodjer svi suobvezanici uzeti na se. Oslobodjenje jednoga suobvezanika ne može ostalima biti od štete pri traženju naknade (§ 894.).

[1]) od ma koga — »von einem jeden«.
[2]) pojedincu suvjerovniku — »einem einzelnen Mitgläubiger«.
[3]) cjelinu.
[4]) cjelinu.
[5]) da s vjerovnikom uglavi veće terete.

Sporedne odredbe pri pogodbama.

1. Uvjeti.

§ 897. Što se uvjeta pri pogodbama tiče, vrijede u opće isti propisi, koji su postavljeni o uvjetima dodanim očitovanjima posljednje volje.

§ 898. Ne valjaju uglavci s takvim uvjetima, koji se pri posljednjoj volji smatraju kao da nisu dodani.

§ 899. Ako se je uvjet propisan u pogodbi zbio jur prije pogodbe, mora se nakon pogodbe ponoviti samo onda, ako sastoji u djelanju onoga, koji ima steći pravo, i ako ga on može ponoviti.

§ 900 Pravo obrečeno pod odložnim uvjetom prelazi i na nasljednike.

2. motiv (pobuda);

§ 901. Ako su stranke motiv ili svrhu svoga privoljenja izrijekom postavile kao uvjet, motiv ili svrha smatra se kao drugi uvjet. Osim toga takve[1]) izjave nemaju nikakvoga utjecaja na valjanost naplatnih pogodba. Ali kod besplatnih pogodba imaju se uporaviti propisi postavljeni kod naredaba posljednje volje.

3. vrijeme, mjesto i način ispunjenja.

§ 902. *Pogodbe se moraju ispuniti u vrijeme, u mjestu i na način, kako su stranke ugovorile.*

§ 902. a) (N.) Rok odredjen pogodbom ili zakonom treba — koliko nije inače ustanovljeno — izračunati tako, da se kod roka, koji je odredjen po danima, ne broji dan, kojega se je dogodio događaj, kojim počinje rok.

Rok odredjen po tjednima, mjesecima ili godinama, svršava onoga dana posljednjega tjedna ili posljednjega mjeseca, koji po svojem imenu ili broju odgovara danu, kad se je zbio događaj, kojim počinje rok, a ako taj dan u posljednjem mjesecu fali, svršava rok posljednji dan toga mjeseca.

Pol mjeseca jest petnaest dana, a sredina mjeseca petnaesti dan toga mjeseca.

§ 903. (N.) Ako je stečenje nekoga prava vezano na odredjeni dan, stječe se ono početkom toga dana. Pravne posljedice neispunjenja obveze ili zakašnjenja nastaju tek kad mine zadnji dan roka. Ako je posljednji dan, odredjen za davanje kakvoga očitovanja ili činidbe, nedjelja ili priznati blagdan, dolazi na mjesto toga dana — nije li drugačije uglavljeno — naredni radni dan.

[1]) slične

§ 904. Ako za ispunjenje pogodbe nije bilo odredjeno stalno vrijeme, ispunjenje može se tražiti odmah, to jest bez nepotrebnoga odgadjanja. Ako je obvezanik vrijeme ispunjenja sebi na volju ostavio, treba ili čekati njegovu smrt i držati se nasljednika, ili, ako se radi samo o osobnoj, nenasljedivoj dužnosti, dati sudu da prema právičnosti ustanovi vrijeme ispunjenja. Ovo posljednje biva i onda, ako je obvezanik obećao ispunjenje prema mogućnosti i činljivosti. U ostalom moraju se i ovdje uporabljivati propisi, koji su gore (§§ 704—706) postavljeni za odredjenje vremena dodanoga naredbama posljednje volje.

§ 905. (N.) Ako se mjesto, na kojem treba ispuniti pogodbu, ne može odrediti ni po ugovoru ni po naravi ili svrsi posla, treba učiniti činidbu u mjestu, u kojem je imao dužnik u vrijeme, kad je pogodba sklopljena, svoje prebivalište, ili, ako je obveza nastala iz obrtnoga ili poslovnoga poduzeća dužnikova, u mjestu nastana. Glede mjere, vage i vrste novca treba gledati na mjesto ispunjenja.

Novčane isplate imade dužnik u dvojbi na svoju pogibelj i trošak poslati vjerovniku u njegovo prebivalište (nastan). Ako se ovo, nakon što je nastala tražbina, promijeni, nosi vjerovnik time prouzrokovano povećanje pogibelji i troška.

§ 906. Ako se obećanje može ispuniti na više načina, onda ima obvezanik izbor; ali on ne može sam odustati od jednom učinjenoga izbora.

§ 907. Ako je pogodba sklopljena izrijekom sa priuzdrškom izbora, a ovaj se osujeti slučajnom propašću jednoga ili više izbornih predmeta, strana, kojoj pripada izbor, nije vezana na pogodbu. Ali ako je kriv obvezanik, mora odgovarati ovlaštenomu za osujećenje izbora.

§ 907. (Njem. gr. z.) *Ako je jedna činidba od početka nemoguća ili to kasnije postane, dugovni se odnos ograničuje na ostale činidbe. Ne nastaje ovo ograničenje, ako činidba postaje nemoguća radi okolnosti, za koju odgovara stranka, koja nema prava izbora.*

4. Kapara.

§ 908. Ono, što se pri sklapanju pogodbe unapred daje, ima se smatrati, osim u slučaju osobitoga uglavka, samo kao znak, da je sklopljena pogodba, ili kao osiguranje, da će se ispuniti, i zove se kapara. Ako pogodba krivnjom jedne stranke ne bude ispunjena, može nekriva stranka primljenu kaparu zadržati, ili, ako ju je dala, dvostruko natrag tražiti. Ali ako se s tim ne će da zadovolji, može silíti na ispunjenje, ili, ako to nije više moguće, na naknadu.

6. Odustatnina [pišmanluk].

§ 909. Ako se pri sklapanju pogodbe odredi iznos, koji mora platiti jedna ili druga strana za slučaj da hoće od pogodbe prije ispunjenja odustati; pogodba se sklapa sa odustatninom. U tom slučaju mora se ili ispuniti pogodba ili platiti odustatnina. Tko pogodbu i samo dijelom ispuni, ili tko prihvati ono, što je drugi ma samo i dijelom radi ispunjenja učinio, ne može više odustati, ma da bi i hotio platiti odustatninu.

§ 910. Ako je dana kapara i podjedno uglavljeno ovlaštenje odustati, a da nije odredjena osobita odustatnina; kapara zauzima mjesto odustatnine. U slučaju odustanka gubi dakle davalac kaparu, a primalac vraća ju dvostruko.

§ 911. Tko nije spriječen u ispunjenju pogodbe pukim slučajem već svojom krivnjom, mora takodjer platiti odustatninu.

6. Sporedne pristojbe.

§ 912. Vjerovnik je kadikad ovlašten tražiti od svoga dužnika osim glavnoga duga i sporedne pristojbe. Ove sastoje u priraštaju i plodovima glavne stvari; u odredjenim kamatama ili u kamatama zateznim; ili u naknadi prouzročene štete; ili[1]) u naknadi onoga, što je drugomu do toga, što obveza nije ispunjena kako treba; konačno u iznosu, koji si je jedna strana za taj slučaj ugovorila.

§ 913. Koliko je sa stvarnim pravom vezano pravo na priraštaj ili na plodove, odredjeno je u prvom i četvrtom poglavlju drugoga dijela. Radi pukoga[2]) osobnoga prava nema ovlaštenik još nikakvoga prava na sporedne pristojbe. Koliko vjerovniku pripada pravo na ove, vidi se dijelom iz osobitih vrsta i odredaba pogodbenih, a dijelom iz poglavlja o pravu na naknadu štete i na zadovoljenje.

Pravila tumačenja pri pogodbama.

§ 914. (N.) Kod tumačenja pogodaba ne treba se držati doslovnoga smisla riječi, nego se imade istražiti namisao stranaka ter pogodba tako razumjeti, kako odgovara običajima u poštenom prometu.

§ 915. Kod jednostrano obveznih pogodba uzima se u dvojbi, da je obveznik prije hotio uzeti na se manji nego li veći teret; kod dvostrano obveznih se nejasna izjava tumači na štetu onoga, koji se je njome poslužio (869.).

§ 916. *Ako se posao od stanovite vrste ugovara samo prividno, treba ga prosudjivati po onim zakonskim propisima, po kojim po pravoj svojoj naravi prosudjen biti ima.*

Trećemu, koji je stekao tražbinu pouzdavajući se u zadužnicu, ne može dužnik suprotstaviti prigovor simulacije.

Općenite odredbe o naplatnim pogodbama.

§ 917. (N.) Kod naplatne pogodbe naplaćuju se ili stvari stvarima, ili djelanja, a ovamo spadaju i propuštanja, djelanjima, ili najposlije stvari djelanjima a djelanja stvarima.

[1]) ili u naknadi interesa druge stranke, što ...

[2]) samoga

§ 918. (N.) Ako jedna stranka ne ispuni naplatnu pogodbu u vrijeme kad treba, na svom mjestu ili na ugovoreni način, može druga stranka tražiti ili ispunjenje i naknadu štete [] ili uz ustanovljenje primjerenoga roka za naknadno ispunjenje očitovati, da odustaje od pogodbe.

Ako je ispunjenje za obe strane djeljivo, može se radi *neispunjenja* dijela činidbe očitovati, da se odustaje samo u pogledu pojedinih ili i svih još neispunjenih dijelova činidbe.

Ako je iz naplatne pogodbe jedna strana obvezana da što propusti, a radi protiv te dužnosti, može druga strana odustati od pogodbe, ako se je prethodno tom odustajom za slučaj ponovljenja zaprijetila.

§ 919. (N.) Ako je ispunjenje ugovoreno za stalno odredjeno vrijeme ili unutar stalno odredjenoga roka pod inakim odustankom, mora na odustanak ovlašteni, ako hoće ostati pri tom, da se obveza ispuni,[1]) javiti to nakon izminuća vremena bez otezanja drugoj stranci; propusti li to, kasnije ne može više ostati pri tom, da se obveza ispuni. To isto vrijedi, ako se iz naravi posla ili iz obvezaniku poznate svrhe činidbe razabrati dade, da zakašnjenja činidba ili, u slučaju zakašnjenja sa dijelom činidbe, još preostale činidbe za primaoca nemaju interesa.[2])

§ 920. (N.) Bude li ispunjenje osujećeno krivnjom obvezanikovom ili slučajem, za koji on odgovara, može druga stranka tražiti ili naknadu štete radi neispunjenja ili odustati od pogodbe. Pri djelomičnom osujećenju pripada joj pravo odustaje,[3]) ako se iz naravi posla ili iz obvezaniku poznate svrhe činidbe razabrati dade, da djelomično ispunjenje nema interesa[4]) za nju.

§ 921. (N.) Odustankom od pogodbe ostaje netaknut zahtjev na naknadu štete prouzrokovane sakrivljenim neispunjenjem. Naplatu jur primljenu treba vratiti ili naknaditi na taj način, da nijedna stranka nema dobitka[5]) iz štete druge stranke.

Jemstvo.[6])

§ 922. Ako tko prepušta drugomu stvar za plaću, to on jemči, da ta stvar ima ona svojstva, koja su izrijekom ugovorena ili se obično kod nje pretpostavljaju, i da se može prema naravi posla ili prema učinjenom uglavku njome koristiti i upotrebiti je.

[1]) pri ispunjenju
[2]) «kein Interesse«
[3]) može odustati
[4]) »kein Interesse«
[5]) »Gewinn«
[6]) A r a n g j e l o v i ć : jamčenje.

Slučaji jemstva.

§ 923. Tko dakle pridaje stvari svojstva, koja ona nema, a koja su izrijekom ili po naravi posla mučke bila ugovorena; tko njezine neobične nedostatke ili terete prešuti; tko stvar, koja više ne postoji, ili tudju stvar kao svoju otudjuje; tko lažno navodi, da je stvar zgodna za odredjenu porabu, ili da ona nema ni obične nedostatke i terete; taj ima, ako se protivno pokaže, da za to odgovara.

§ 924.
Vacat.

§ 925. (N.) Naredbom se odredjuje, kada nastupa predmnjeva, da je živinče bilo već prije predaje bolesno, ako se unutar odredjenih rokova pojave stanovite bolesti i nedostaci.

§ 926. (N.) Ali pravnom predmnjevom, da je nedostatak postojao već prije predaje živinčeta, može se primalac poslužiti samo onda, ako predavaoca ili u njegovom odsustvu poglavara općine odmah obavijesti o opaženim manama ili ako živinče po vještaku pregledati dade ili predloži sudu, da se radi osiguranja dokaza izvede dokaz.

§ 927. (N.) Ako primalac zanemari ovaj oprez, treba da dokaže, da je živinče imalo nedostataka već prije predaje. Ali i predavaocu jest uvijek slobodno dokazati, da je spomenuti[1]) nedostatak nastao tek nakon predaje.

§ 928. (N.) Ako nedostaci kakve stvari udaraju u oči ili ako se tereti, koji su na stvari ,mogu vidjeti iz javnih knjiga, onda nema mjesta jemstvu, već ako se nedostatak lukavo prešuti ili je izrijekom bilo obrečeno, da stvar nema nikakvih mana ni tereta (§ 443.). Za dugove i zaostatke, koji su na stvari, treba uvijek odgovarati.

§ 929. Tko tudju stvar znajući sebi pribavi, nema baš tako zahtjev jemstva, kao ni onaj, koji ga se je izrijekom odrekao.

§ 930. Ako se stvari predaju na poprijeko, to jest onako, kako stoje i leže, bez broja, mjere i vage; predavalac ne odgovara za mane, koje se na njima otkriju, osim u slučaju da nemaju kakvoće, koju je predavalac lažno navodio, ili koju je primalac ugovorio.

Uvjet jemstva.

§ 931. (N.) Ako primalac hoće da se posluži jemstvom s toga, što treći tko stavlja zahtjev u pogledu stvari, mora svomu predniku navijestiti parnicu. Propusti li to, ne gubi istina još pravo na naknadu štete, ali njegov prednik može mu suprotstaviti sve prigovore, koji su protiv trećega ostali neizvedeni ter se time osloboditi od odštete u onoj mjeri, u kojoj se presudi, da bi ovi prigovori doveli do drugačije presude protiv trećega, da su bili kako treba upotrebljeni.

[1]) »gerügte«

Učinak.

§ 932. (N.) Ako je nedostatak, koji osniva jemstvo, takve vrste, da se ne može više ukloniti i da priječi redovnoj porabi stvari, može primalac tražiti, da se pogodba sasvim ukine; ako nasuprot nedostatak ne priječi redovnoj porabi ili ako se može ukloniti, može tražiti ili primjereno umanjenje naplate ili da se popravi ili nadopuni ono, što manjka.

U svim slučajevima odgovara predavalac za sakrivljenu štetu.

Neznatno umanjenje vrijednosti ne uzima se u obzir.

Ako je nedostatak, koji osniva jemstvo, takve vrste, da se ne može više ukloniti i da priječi redovnoj porabi stvari, može primalac tražiti, da se pogodba sasvim ukine; ako se nasuprot nedostatak može ukloniti, može tražiti, da se popravi ili nadopuni ono što manjka ili da se naplata primjereno umanji. Potonje vrijedi i onda, ako se nedostatak ne može više ukloniti, ali ne priječi redovnoj porabi. U svim slučajevima ostaje primaocu priuzdržana naknada štete.

§ 932a. (N.) Tečajem pravnoga spora o ukinuću pogodbe radi nedostatka živinčeta imade sud na prijedlog jedne stranke, čim pregledavanje ne bude više potrebno, privremenom odredbom odrediti, da se živinče proda po sudu, a utržak kod suda pohrani.

Prestanak prava iz jemstva.

§ 933. (N.) Tko hoće realizovati jemstvo, mora to učiniti pred sudom unutar tri godine, ako se tiče nepokretnih stvari, a ako se tiče pokretnih stvari, unutar šest mjeseci, ako se pak radi o nedostacima živinčeta, unutar šest tjedana; inače utrnjuje tužba. Rok počinje od dana, kojega je stvar izručena; za realizovanje jemstva radi takovih nedostataka, za koje postoji rok za predmjevu, počinje od dana, kojega se taj rok svršava; a za realizovanje jemstva radi zahtjeva, koji treći postavljaju u pogledu stvari, počinje od dana, kojega je stečnik za to saznao.

Realizovanje putem prigovora ostaje stečniku pridržano, ako je predavaocu unutar roka prijavio nedostatak.

Naknada radi prikrate preko polovine.

§ 934. Ako u *naplatnim* pogodbama jedna strana nije dobila od druge strane ni polovinu po običnoj vrijednosti od onoga, što je drugoj dala, zakon daje povrijedjenoj strani pravo tražiti ukinuće i povratu u prijašnje stanje. Ali druga strana može uzdržati posao time,

da je pripravna nadoknaditi nedostatak do obične vrijednosti. Nerazmjerje vrijednosti odredjuje se prema času, kad je posao sklopljen.

§ 935. Ovomu pravnomu sredstvu nema mjesta, ako ga se tko izrijekom odrekao ili je očitovao, da stvar iz osobite naklonosti prima za izvanrednu cijenu; ako je na nerazmjernu cijenu ipak pristao, prem mu je prava vrijednost poznata bila; nadalje, ako se iz odnosa osobâ daje pretpostaviti, da su htjele sklopiti pogodbu mješovitu, dijelom naplatnu a dijelom besplatnu; ako se prava vrijednost ne može više pronaći; napokon, ako je stvar po sudu prodana na dražbi.

O uglavku buduće pogodbe.

§ 936. Uglavak, da će se tek u buduće sklopiti pogodba, obvezuje samo onda, ako je odredjeno kako vrijeme kad će se sklopiti pogodba, tako i bitni njezini članci, i ako se okolnosti nisu medjutim tako promijenile, da je time osujećena svrha, izrijekom odredjena ili iz okolnosti vidljiva, ili da je jedna ili druga strana izgubila povjerenje. U opće se mora na izvršenje ovakovih obrečenja siliti najdulje za godinu dana od ugovorenoga vremena; u protivnom slučaju je pravo utrnulo.

Odrečenje[1]) prigovorâ.

§ 937. Općenita neodredjena odrečenja prigovorâ protiv valjanosti pogodbe nemaju[2]) učinka.

Javno obrečenje nagrade. (N.)

§ 937. *a.* (N.) Obrečenje nagrade za činidbu ili uspjeh kakvi, koje nije upravljeno na odredjene osobe (javno obrečenje nagrade), postaje obveznim, kada se javno oglasi. Javno obrečenje nagrade, kojemu je predmetom natjecanje za premiju, valjano je samo onda, ako je u oglasu odredjen rok za natjecanje.

§ 937. *b)* (N.) Do svršetka činidbe možemo opozvati javno obrečenje nagrade u istoj formi, u kojoj smo ga oglasili, ili u jednako djelovnoj formi, ili osobitim saopćenjem, osim da smo se u oglasu odrekli toga izrijekom ili tim da smo odredili rok. No opoziv nije djelovan spram onoga, koji je činidbu izvršio gledom na javno obrečenje nagrade, ako dokaže, da za opoziv bez svoje krivnje nije znao.

§ 937. *c)* (N.) Ako je više osoba izvršilo činidbu, pripada nagrada — ne proizlazi li iz obrečenja javne nagrade drugo — onomu, koji je činidbu najprije izvršio, a ako je svršena u isto vrijeme, svima na jednake dijelove.

[1]) Odricanje
[2]) ostaju bez učinka

Ocjene i prikazi.

Dr. K. Adler. Die Frage der Giltigkeit der Silberklausel in österreichischen öffentlichen Anleihen und öffentlichen Schuldverschreibungen, Juristenzeitung für das Gebiet der tschechoslowakischen Republik (Naklada Rudolf M. Roher, Brno—Prag), 4. god. (1923.), br. 1 do 3.

Kao što je poznato, morala je naša država kao i ostale države bivše austro-ugarske monarhije na osnovu čl. 203. Sen-Žermenskog Ugovora, odnosno čl. 186. Trianonskog Ugovora uzeti na sebe jedan dio duga nekadašnje austrijske i ugarske države, koji nije zajamčen zalogom, a predstavljen je obveznicama (t. zv. rente). U vezi s time odredjeno je u dodatku spomenutim članovima Sen-Žermenskog i Trianonskog Ugovora, da posjednici onih obveznica, koje se nalaze na teritoriju pojedinih nasljednih država, postanu vjerovnici one države, na čijem se teritoriju nalaze dotične obveznice. U dodatku ima osim toga posebnih propisa o tečaju, po kojem treba isplatiti odnosno izmijeniti (konvertirati) te obveznice. Odnosne se pak odredbe obaziru samo na slučajeve, gdje su spomenute obveznice izražene u austro-ugarskoj papirnoj ili zlatnoj moneti a puštaju iz vida, da ima medju ovim obveznicama i priličan broj takovih, koje glase na isplatu u srebru (t. zv. Silberklausel). Tako je po spomenutim mirovnim ugovorima ostalo otvoreno pitanje, po kojem će se tečaju isplatiti obveznice izražene u srebrenoj moneti.

Ovim se pitanjem, koje je i prije mirovnoga ugovora bilo sporno, bavi iscrpljivo studija poznatoga austr. profesora prava dr. Karla Adlera, koja je pod naslovom »Die Frage der Giltigkeit der Silberklausel in österreichischen öffentlichen Anlehen und anderen Schuldverschreibungen i t. d.« objelodanjena u »Juristenzeitung für das Gebiet der tschechoslowakischen Republik«, 4. god. (1923.), br. 1 do 3. U ovoj raspravi dokazuje pisac nakon ispitivanja svih odnosnih zakonskih propisa, pri čemu su mu služili izvori o postanku tih zakonskih propisa dobavljeni iz arhiva austr. ministarstva financija i pravde, da posjednici obveznica, koje glase na isplatu u srebrenoj moneti, imadu pravo tražiti isplatu prema tečaju srebrene monete u suglasju sa načelom prihvaćenim u spomenutim mirovinskim ugovorima, što se tiče isplate obveznica izraženih u zlatnoj moneti.

Ova će rasprava zbog svoje aktuelnosti jamačno dobro doći našim pravničkim pa i privrednim krugovma. Ali i osim ove aktuelnosti ima vrijednosti kao prilog općemu pitanju upliva valute na isplatu novčanih potraživanja.

Dr. B. Eisner, Sarajevo.

Pravosudje.

Gradjansko.

POBIJANJE BURZOVNIH OBRANIČKIH PRESUDA TUŽBOM PRED REDOVNIM SUDOVIMA.

Presudom obraničkog suda zagrebačke burze za robu i vrednote od 21. list. 1922 .br. P 113-16—22 sudjena je tt. M. P. d. d. u Zagrebu, pa plati tt. P. i drug u Z. novčanu tražbinu od nekoliko milijuna kruna, pa je na temelju te presude, providjene klauzulom tajništva burze o izvršivosti sudbeni stol u Zagrebu kao nadležni sud u smislu pravilnika obraničkoga suda zagrebačke burze dozvolio na molbu vjerovnice tt. P. i drug ovrhu na pokretnine dužnice tt. M. P. d. d. u Z.

Tečajem ovoga postupka podnijela je dužnica tt. M. P. d. d. u Z. tužbu kr. sudbenomu stolu u Zagrebu, u kojoj, napadajući postupak burzovnoga obraničkoga suda kod donašanja gore spomenute presude, traži da se ta presuda proglasi ništetnom i nevaljanom, a ovršni postupak do okončanja parnice obustavi.

Sudbeni stol u Zagrebu odredio je za usmenu raspravu tužbe ročište, a ujedno izrekao, da će se odlukom toga suda od 10. lipnja 1922. br. 2790-gr. na molbu vjerovnice tt. P. i drug dozvoljena ovrha na tužiteljičine pokretnine obustaviti, ako tužiteljica položi u ime jamčevine iznos od 400.000 K. Banski stol povodom utoka tužene tt. P. i dr. potvrdio je napadnutu odluku sudbenog stola u Z. tom preinakom, da se gornja ovrha obustavlja samo pod uvjetom, ako tužiteljica položi u ime jamčevine iznos od 3,500.000 K.

Stol sedmorice otpustio je izvanredni previdni utok tuženika tt. P. i dr. u Z. protiv dijela suglasnih nižestepenih odluka, kojim je na tužbu tt. M. P. d. d. odredjeno ročište, a povodom istoga pravnoga lijeka protiv dijela suglasnih odluka nižih sudova, kojima se ovrha vodjena po tuženiku protiv tužitelja na temelju osude obraničkoga burzovnoga suda obustavlja uz jamčevinu, kao i povodom predvidjenoga utoka tužiteljice tt. M. P. d. d. protiv dijela drugomolbene rješidbe, kojom je dosudjena i povišena jamčevina od 3 i pol milijuna K., preinačio je te niže odluke u tom dijelu i odlučio, da se dozvoljena i dijelom provedena i eventualna dalja ovrha imade stegnuti samo na ovrhu do osiguranja, dočim se provedba dražbe obustavlja do rješenja parnice, a tužiteljicu riješio dužnosti polaganja ikakove jamčevine.

Ovu svoju odluku obrazložio je stol sedmorice ovim razlozima: 1. Naredjenje §. 73. pravilnika obraničkoga suda zagrebačke burze za robu i vrednote, odobrenoga rješenjem ministra trgovine i industrije od 12. ožuj. 1920. br. 1619: da su odluke i osude obarničkoga suda ovršive i da protiv istih ne ima mjesta žaobi; ima pred očima u skladu sa §. 377. grpp. samo devolutivne pravne lijekove u smislu poglavlja dvanaestoga grpp.; 2. Da se tužbe na pobijanje presude obraničkoga suda ne može smatrati pravnim lijekom u gore istaknutom smislu, dakle da ju uvodno citirano, a ni drugo kakovo naredjenje ne isključuje; opet u skladu sa §. 382. grpp., koji takovu tužbu dopušta u slučajevima, ako su obranici prekoračili granice povjerene im vlasti i u slučaju očite prevare. Stoga je prvostepeni sud pravilno postupao, što nije tužbu tt. M. P. d. d. u Z. a limine otputio, već na istu odredio propisani postupak. Pitanje o osnovanosti tužbe ne može se osim toga riješiti putem pravnoga lijeka, već samo kontradiktornim postupkom. —

Pošto su nadalje presude obraničkih sudova ovršive kao one gradjanskih sudova, pa uslijed pobojne tužbe ne gube svoju snagu, to nisu osnovane niže stepene odluke u dijelu, kojim je uslijed navedene tužbe, uz uvjet položenja jamčevine, ovršni postupak obustavljen. — No pošto su obranički sudovi ustrojeni na temelju zakona njihova sjedišta, dakle čine sastavni dio grad. post., u koliko nije zakonom što posebna odredjeno, a napose da za ovršenje njihovih presuda, što ih provadjaju redoviti sudovi (§. 75. pravil.) vrijede ustanove grpp. Stoga nema razloga, da se u slučaju podnešene pobojne tužbe analogno ne primijeni propis § 391. grpp. to jest, da se dozvoli ovrha do osiguranja, pa da uslijed toga otpada dužnost tužitelja kao ovršenika, da položi ikakovu jamčevinu.

b) Kazneno.

Hotomični propust vršenja službenih dužnosti može sačinjavati učin sukrivnje danom pripomoći po §. 5. k. z.

(Rješidba kr. stola sedmorice od 29. srpnja 1923. br. 1797).

Sudbeni stol u M. sudio je osudom od 15. svibnja 1923. I. 294/1923.:

M. K. 39 godina star, rodom i prebivalištem iz R., rimo-katoličke vjere, oženjen, otac jednoga djeteta, poštanski podvornik, pismen, neporočan;

M. S. 39 godina star, rodom i prebivalištem iz R., pravoslavne vjere, oženjen, otac troje djece, poštanski podvornik, pismen, neporočan; krivi su: što su dana 21. velj. 1923. nepoznatim počiniteljima, — koji su sa ispostave pošte na željezničkoj stanici u R. svoje koristi radi a bez privole poštanskoga erara uzeli pet novčanih vreća sa gotovinom od 194.435 D, dakle tudjih pomičnih stvari u vrijednosti, koja nadilazi iznos od 3000 K — i to M. K., što je novčane vreće ostavio sa ostalim poštanskim vrećama vani u sobi umjesto, da ih je zaključao u kasu, što je po dužnosti morao učiniti, te što je istom prilikom vrata od ispostave, u kojoj su novčane vreće bile, ostavio nezaključana, a M. S. što nije odmah, kada ga je okrivljeni K. o upitnoj kradji obavijestio, po svojoj dužnosti tu kradju prijavio upravniku pošte, već tek 4 do 5 sati nakon počinjene kradje tako, da su nepoznati počinitelji imali dovoljno vremena, da sa ukradenim novčanim vrećama slobodno manipuliraju, pa su time za sigurno izvršenje kažnjivoga djela doprinjeli nepoznatim počiniteljima potporu i potpomoć odnosno doprinjeli potpomoć hotomičnim propustom djela, na koje su okrivljeni po dužnosti svojoj obvezani bili, pa su time počinili zločinstvo kradje označeno u §. 171., 173., 174. II. slovo a) k. z. i to kao sukrivci u smislu §. 5. k. z., pa se toga radi osudjuju po §. 179. k. z. uporabom §. 254. k. p. svaki na kazan teške tamnice u trajanju od dvije godine, zatim po §. 307. i 310. k. p. da plate solidarno poštanskomu eraru u ime oštete 183.435 D, te napokon po §. 330. k. p. da nose troškove kaznenoga postupka solidarno, a ovrhe kazni svaki za sebe, koji se po §. 332. k. p. neutjerivima proglašuju.

Stol sedmorice kao sud kasacioni našao je po saslušanju državnog nadodvjetnika ništovnoj žalbi M. K. i M. S. po §. 282. stavka V. k. p. udovoljiti, pobijanu osudu prvostepenoga suda kao ništavu ukinuti i stvar uputiti na iznovičnu glavnu raspravu pred istim sudbenim stolom, no pred drugim senatom.

Razlozi su tomu slijedeći: Optuženi M. K., i M. S. žale se na osudu prvostepenoga suda medju ostalim i iz ništovnoga razloga točke 5. §. 277. k. p. Ova

se žalba ukazuje osnovanom. Sud oglašuje oba optuženika krivima zločinstva kradje kao sukrivce po §. 5. k. z., pa da su hotomično propustili djela, na koja su po svojoj službenoj dužnosti bili obvezani i to: optuženi M. K. da je propustio novčane vrečice zatvoriti u kasu i nakon izlaza iz uredske sobe zaključati vrata, a optuženi M. S. da je propustio, doznavši za kradju, prijaviti je odmah upravniku pošta. — Budući da sud ne uzima dokazanim, da su optuženi K. i S. učinili zločin kradje kao neposredni učinitelji, kako su tuženi, već da je neposredni učinitelj nepoznat nema dvojbe, da bi njihov hotomični propust vršenja službenih dužnosti mogao sadržavati učin sukrivnje danom pripomoći odnosno uklonjenjem zapreka u smislu §. 5. k. z. No sud nije obrazložio, po čemu drži dokazanim, da su optuženi hotomice propustili djela, na koja su bili obvezani t. j. u sporazumu sa nepoznatim neposrednim učiniteljem, dok s druge strane po razlozima osude nije sud mogao doći do uvjerenja, da su optuženici bili eventualno u duševnom kontaktu (dakle sporazumu) sa neposrednim učiniteljem. — Uz to navode razlozi osude, da optuženi K. ne može tvrditi, da je vrata od uredske sobe zaključao, jer ne tvrdi da se je o tom uvjerio; dok je po zapisniku o glavnoj raspravi taj optuženik posve sigurno tvrdio, da je vrata zaključao, pa stoga se nije ni trebao uvjeravati, da je to učinio.

Prema tome ne da se izbjeći ponovnoj raspravi, a nema još mjesta odluci stola sedmorice u samoj stvari, pak je valjalo po §. 282. stavka V. k. ništovnoj žalbi optuženika udovoljiti, pobijanu osudu ukinuti i stvar uputiti na iznovičnu raspravu pred istim sudbenim stolom, no pred drugim senatom.

Literatura.

Lenz, Staat u. Marxismus. Grundlegung u. Kritik d. marxist. Gesellschaftslehre. Stuttgart, I. G. Cottasche Buchh. Nachf. 1921.

Lohn, Die Reichsaufsicht über die Länder nach der Reichsverfassung v. 11. August 1919, Berlin, Heumann, 1921.

Lammmers, Das Gesetz über den Staatsgerichshof, Berlin, Heyman, 1921.

Lukas, Die organisatorischen Grundgedanken der neuen Reichsverfassung. Tübingen, Mohr. 1920 (Ocj. Beitschr. f. öff. Recht, II/ u. 4. 1921, str. 440).

Lanzillo, Lo stato e la crisi monetaria postbellica (Bibl. di scienze economiche, 8). Milano, Frateli Trevers, 1920.

Labour as an International Problem Ed. by E. J. Solano. London, Macmillan & Co., 1920.

List, Das nationale System der politischen Oekonomie. III. Aufl. (Sammlung sozialwissenschaftlicher Meister, herausg. v. Prof. Dr. H. Walting, B. 3) Jena, Fischer, 1920.

Dr. Ivo Politeo, Vanstečajna prinudna nagoda, Zagreb 1923. — Knjiga ima 96. stranica oktav-formata, te sadržaje tekst zakona od 28. IV. 1916. o prinudnoj nagodi van stečaja, naredbu bana od 1. IX. 1916. br. 17.500 i sve s time suvisle naredbe, zatim uvod i opširan tumač redom paragrafa. Zakonom o budžetskim dvanaestinama od 30. XII. 1920. proširena je valjanost citiranih zakona i naredaba na čitavu kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca tako, da je to jedan od rijetkih zakona, koji vrijede za čitavu državu. Tekst tih zakona i

naredaba nije dosada još izašao u posebnoj knjizi pa bi već taj manjak bio dovoljnim razlogom ovakova posebnog izdanja. No ova knjiga sadrži i uvod s historijskim dijelom i s kritikom, a i — što je najvažnije — iscrpiv tumač, koji će vrlo dobro služiti u praksi kod primjene tog sasvim novog i dovoljno još neprokušanog zakona. Stoga će ova knjiga vrlo dobro doći ne samo pravnicima nego i svim privrednicima i to tim više što se sve više množaju slučajevi postupka vanstečajne prinudne nagode.

Svaštice.

Ukaz o pomilovanju, izdan po Kralju dne 6. IX. o. g., sastavljen je na predlog ministra pravde .U pravničkim krugovima zamjera se ministru, što je svoj predlog suzio samo na pomilovanje, dok amnestiju nije uzeo u obzir. Kako je po ustavu (član 50.) pravo kralja, da amnestira, ograničeno samo na političke i vojne krivice, bit će da je ministar u svome postupku bio vodjen političkim motivima. Zato je njegov postupak u političkim krugovima — a danas su ovi vrlo široki! — naišao na još veće negodovanje. Uopće predlog ministra, kako se ispoljio u ukazu, odaje veliku averziju prema političkim krivcima. Mnogima od njih čak ni ukaz o pomilovanju ne će koristiti. Iz pomilovanja ne isključuju se doduše izrijekom politički krivci, ali de facto se ipak veliki dio njih isključuje, jer je u zadnje vrijeme najviše političkih krivaca osudjeno na temelju zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi, a baš takovi krivci taksativno su u ukazu izuzeti od pomilovanja. Isto vrijedi i za izuzetak, naveden u točki III. pod a) i c) (ubistvo pokušano ili izvršeno protiv političkih ličnosti). Značilo bi veliko rasterećenje sudova, da je ministar za ukaz predložio i amnestiju. Bar ministar pravde znade, koliko su sudovi prenatrpani poslom i kako bi ih trebalo odteretiti. — Neka razilaženja u tumačenju ukaza nastala su odatle, što mnogi zaboravljaju, da je član 50. ustava upotrebio sasvim pogrješnu terminologiju za pojmove pomilovanja i amnestije. On aboliciju uopće ne spominje, dok pod amnestijom razumijeva i aboliciju. Ova pogrješka redaktora ustava dovodi u zabunu mnoge, koji su navikli tumačiti pojmove po uobičajenoj pravnoj terminologiji (gdje amnestija znači nešto sasvim drugo od abolicije). Toliko smo imali primijetiti, mjesto da uvrstimo dva članka, što su nam stigla s opaskama o zadnjemu ukazu.

Članovi, pravnici, vršite svoje članske dužnosti!

Članarina za javne činovnike i odvjetničke perovodje iznosi din. 2.50 mjesečno. — Članarina za pripadnike slobodnih zvanja, dakle nečinovnike (odvjetnike itd.), iznosi din. 10.— mjesečno. — Upisnina jednaka je jednomjesečnoj članarini. — Svaki član osim prava, ustanovljenih pravilima, uživa još besplatno i »Mjesečnik«.

Nečlanovi plaćaju za »Mjesečnik« pretplatu od din. 120.— godišnje. Djaci plaćaju četvrtinu redovite pretplate. — Članarina i pretplata šalje se ili na račun društva kod I. hrvatske štedionice u Zagrebu ili blagajniku g. Franji Podgajskomu Boškovićeva ulica 2, prizemno, a za zagrebačke članove i pretplatnike prima novac takodjer odbornik g. dr. Slavko Hirc kod kot. suda I. u Zagrebu.

Ujedno se gg. članovi umoljavaju, da izvole zaostalu članarinu za prošle godine što prije podmiriti, u koliko to dosada nisu učinili.

PRVA HRVATSKA ŠTEDIONICA
U ZAGREBU.

Osnovana godine 1845. Osnovana godine 1845.

Dionička glavnica 120,000.000 kruna.
Pričuve . . . 70,000.000 kruna.
Ulošci preko . 1.000,000.000 kruna.

BRZOJAVNI NASLOV: PRAŠTEDIONA, ZAGREB.

PODRUŽNICE: Beograd, Bjelovar, Brod na Savi, Celje, [illegible], Čakovac, Daruvar, Delnice, Djakovo, Gjurgjevac, Ilok, Karlovac, Kranjevica, Križevci, Nova Gradiška, Mitrovica, Ogulin, Osijek, Požega, Rijeka, Senj, Sisak, Sušak, Sv. Ivan Zelina, Subotica, Varaždin, Velika Gorica, Vinkovci, Virovitica, Vukovar, Zemun. ISPOSTAVE: Osijek d. g., Vinica.

Mjenjačnica u Zagrebu u vlastitoj palači.

Prima uloške na uložne knjižice i na tekući račun. Eskomptira mjenice i devize. — Prima na inkaso tu- i inozemne mjenice. — Izdaje 4½% založnice i 4½% komunalne obveznice, koje imadu oprost od poreza, pupilarnu sigurnost i jamčevnu sposobnost. — Kupuje i prodaje valute i devize. — Izdaje čekove i kreditna pisma, te obavlja isplate na temelju akreditiva na sva tu- i inozemna mjesta. — Podijeljuje hipotekarne zajmove na kuće i nekretnine. — Obavlja burzovne naloge savjesno i kulantno. — Posreduje kod predoznaka iz Amerike u tuzemstvo.

Tisak „Tipografija", grafičko-nakladni zavod d. d., Zagreb.